

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Lara Rogač

DRUŽBENI POLOŽAJ VOJNIH VETERANOV

Diplomsko delo

Ljubljana 2007

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Lara Rogač

Mentorica: doc. dr. Maja Garb

DRUŽBENI POLOŽAJ VOJNIH VETERANOV

Diplomsko delo

Ljubljana 2007

Družbeni položaj vojnih veteranov

Položaj veteranov variira od družbe do družbe. Vrednote družbe oziroma sprejemljivost družbe do vodenja vojn (iz katerih izhajajo veterani) je pomemben kriterij, ki določa položaj veteranov v družbi. Današnja postmoderno usmerjena družba (prevladujejo vrednote, kot so zasebnost, individualnost...) ni najbolj naklonjena vodenju vojn, zato tudi veterani, ki »izhajajo« iz teh vojn, ne morejo uživati ugodnega položaja v družbi. Znotraj posamezne države pa je najpomembnejši kriterij odnos državljanov do posamezne vojne v državi – tako najbolj negativno družbe vrednotijo prav tiste veterane, ki »izhajajo« iz vojn, ki v javnosti še za časa trajanja niso uživale podpore (npr. vietnamski veterani). Tu nastopi pomemben moment družbene reintegracije, kjer odločilno (ampak ne izključno) vlogo odigra tudi država tako, da veteranom v ekonomskem in socialnem smislu olajša ponovno vključitev in življenje v družbi. Države s svojimi programi pomoči (finančna pomoč, pomoč pri iskanju nove zaposlitve, pomoč pri reševanju stanovanjskega problema ter zdravstvena pomoč za tiste veterane, ki so se v vojni poškodovali tako psihično kot fizično) lahko bistveno olajšajo posameznikovo resocializacijo, veliko pa lahko stori tudi posameznik (bivši vojak) sam.

Ključne besede: vojni veteran, borec, posttravmatska stresna motnja.

The social position of war veterans

The position in society of war veterans varies from society to society. The values of the society and the acceptability to the leadership of wars (which the veterans came from) are a very important criteria that states the position of veterans in a society. Our postmodern society that is oriented in values such as privacy, individuality is not really supportive to war leading; therefore the veterans that come from wars do not have favorable position in society. Inside every single state the most important criteria is the relationship of the citizens to the war in that particular country – the most negative evaluation get the veterans that come from the war that was not supported by citizens even when it was still happening (Vietnam war). It is a very important moment of society's reintegration where the important (but not exclusive) role gets the state, which has to help veterans in economic and social position and helps them to include themselves back into the life in society easily. The states can help with their programmes of help (financial support, helping them with jobs, helping veterans with the solutions for their homes and own apartments and health care for veterans that were injured during the war physically or psychologically). The society can improve the one's resocialization, a lot can be done by the ex-soldier alone.

Key words: a war veteran, a fighter, post trauma stress disorder.

Uvod	6
1. Metodološko-hipotetični okvir	7
1.1 <i>Predmet in cilj preučevanja</i>	7
1.2 <i>Hipoteze.....</i>	8
1.3 <i>Uporabljena metodologija</i>	8
1.4 <i>Struktura analize</i>	9
1.5 <i>Temeljni pojmi.....</i>	9
1.5.1 <i>Veteran</i>	9
1.5.2 <i>Borec.....</i>	10
2. Oris svetovne veteranske problematike.....	11
2.1 <i>Veterani skozi zgodovino.....</i>	11
2.1.1 <i>»Nevidni veteran«</i>	14
2.2 <i>Veterani danes.....</i>	15
2.2.1 <i>Odnos družbe do veteranov</i>	15
2.2.2 <i>Reintegracija v civilno okolje.....</i>	16
2.2.3 <i>(Samo)organiziranost veteranov.....</i>	18
2.3 <i>Ključni veteranski problemi</i>	19
2.3.1 <i>Zdravstveni problemi, bolezni in motnje</i>	20
2.3.1.1 <i>Stresni odzivi v borbi (SOB)</i>	21
2.3.1.2 <i>Posttravmatska stresna motnja (PTSM)</i>	23
2.3.1.2.1 <i>PTSM in vpliv na družino</i>	25
2.3.1.3 <i>Sindrom Zalivske vojne (Gulf War Syndrome (GWS)).....</i>	28
2.3.1.3.1 <i>Cepivo proti antraksu</i>	28
2.3.1.3.2 <i>Kemično orožje</i>	29
2.3.1.3.3 <i>Osiromašen uran</i>	30
2.3.1.3.4 <i>Nalezljive bolezni</i>	30
2.3.2 <i>Zaposlitev</i>	32
2.3.3 <i>Stanovanje</i>	34
3. Veterani v Sloveniji.....	37
3.1 <i>Zakonsko varstvo vojnih veteranov.....</i>	37
3.2.1 <i>Status veteranov.....</i>	37
3.2.2 <i>Ugodnosti in pravice, ki izhajajo iz statusa veteranov</i>	41
3.2 <i>Upravičenci po drugih zakonih.....</i>	43
3.3 <i>Institucionalna skrb za vojne veterane.....</i>	45
3.3.1 <i>Veteranske organizacije in združenja.....</i>	46
3.3.1.1 <i>Zveza veteranov vojne za Slovenijo</i>	46

3.3.1.2	Združenje Sever	48
3.3.1.3	Zveza združenj borcev in udeležencev NOB Slovenije	50
3.4	<i>Družbeni položaj vojnih veteranov (kazalci)</i>	52
3.4.1	Zakonsko varstvo veteranov in obremenitev proračuna	52
3.4.2	Raziskave slovenskega javnega mnenja	55
3.4.3	Zastopanost vsebin v dnevnem časopisju (medijska pokritost)	60
3.4.4	Zastopanost vsebin v osnovnošolskih in srednješolskih učbenikih	64
3.4.4.1	Osnovnošolski učbeniki	64
3.4.4.2	Gimnazijski učbeniki	65
3.4.4.3	Učbeniki za tehnične in druge strokovne šole	66
	Zaključek	68
	Literatura	71

Uvod

Vsaka vojna pusti globok pečat na človeku. Neizbežno zaznamuje tako vojake na bojišču kot tudi družinske člane, ki živijo v večni negotovosti za vojakovo življenje.

Država in vojska vojake uporabita za zaščito nacionalnih interesov, ko pa svoje "odslužijo", pa za družbo niso več tako zanimivi. Vsekakor odnos družbe do njih variira od države do države, od družbe do družbe, prav tako pa ugodnosti in pomoč za veterane. Dejansko družba ocenjuje in si izoblikuje odnos do veteranov v času miru, po prihodu nazaj v civilno življenje – takrat se tudi največkrat pojavijo njihovi glavni problemi. Družba jim lahko v tem trenutku priskoči na pomoč preko programov, ki jim olajšajo resocializacijo.

Na splošno so zgodovinske izkušnje pokazale, da so tisti veterani, ki so se bojevali v svetovnih vojnah, ravno zaradi številčnosti drugače in bolj kompleksno obravnavani tudi s programi reintegracije, kot tisti, ki se bojevali v manjših, lokalnih spopadih ali vojnah. Obenem pa je pri tem pomembna tudi »zrelost« družbe za ta korak.

Nekakšno prelomnico vsaj v ZDA predstavlja akt GI Bill iz obdobja po II. svetovni vojni, ki je uvedel pomembne spremembe na področju skrbi za šolanje za veterane, saj je uvedel široko paleto programov za šolanje in usposabljanje veteranov, kar do takrat ni bilo ravno ustaljena praksa (kljub temu, da so se ti programi pojavljali že po I. svetovni vojni). Prejšnji programi pomoči so namreč veteranom zagotavljali predvsem denarno pomoč, pokojnine in ugodnosti pri upokojevanju.

Vse to sem preučevala v svojem diplomskem delu, pri tem sem se nekako osredotočila na družbe z največ veterani, ki še vedno pošiljajo svoje vojake na bojišča, ter v drugem delu na veterane v Republiki Sloveniji. Na primeru Republike Slovenije sem razdelala odnos med vsemi tremi kategorijami vojnih veteranov pri nas – dvoji (bivši pripadniki tedanje milice in teritorialne obrambe), ki izhajajo iz obdobja osamosvajanja Slovenije ter borci iz obdobja druge svetovne vojne, ki so nekako v slovenskem (političnem) prostoru predmet spotike eden drugemu.

Srečevala sem se s pomanjkanjem literature – znanstvenih publikacij je relativno malo, če pa že so, so bolj ali manj na temo bolezni in motenj, ki prizadenejo veterane ponavadi po oboroženem spopadu, lahko pa že za časa oboroženega spopada, posebno, če ta traja relativno dolgo časovno obdobje.

1. Metodološko-hipotetični okvir

1.1 Predmet in cilj preučevanja

Osrednji predmet preučevanja so vojni veterani; v začetnem delu tuji veterani, v drugem delu diplomskega dela pa veterani pri nas. V tujem delu bom podrobneje preučevala, s kakšnimi problemi se veterani po prihodu domov srečujejo, oziroma kaj so njihove glavne skrbi, ki jim otežujejo življenje. Konec oboroženih aktivnosti za njih namreč pomeni, da se ponovno znajdejo v civilnem okolju, ki jim »dodeljuje« nek (nov) položaj v družbi.

V delu s slovenskimi veterani se bom po poglavju s prikazano zakonodajno ureditvijo posvetila preučevanju položaja veteranov pri nas. Na osnovi empirične analize po štirih indikatorjih (zakonsko varstvo in obremenitev proračuna, raziskave slovenskega javnega mnenja, zastopanost vsebin v dnevnem časopisju, zastopanost vsebin v osnovnošolskih in srednješolskih učbenikih), bom poskušala empirično umestiti veterane v slovensko družbo.

Moj osrednji predmet preučevanja so vojni veterani in njihov družbeni položaj v civilnem okolju. Cilj moje diplomske naloge je preučiti in raziskati ta položaj – pri tem se bom osredotočila na preučevanje tega položaja predvsem v Republiki Sloveniji. Razdelala bom pravno skrb za vojne veterane v naši državi ter ugodnosti, ki veteranom pripadajo iz tega naslova.

Problem veteranov v svetovnem merilu bom predstavila samo na kratko, pri tem bom zajela samo najbolj bistvene in pereče probleme – tako po mnenju veteranov samih, kot tudi njihovih ožjih družinskih članov, s katerimi prihajajo veterani največ v interakcijo.

1.2 Hipoteze

Znotraj diplomskega dela sem si zastavila nalogo, da odgovorim na sledeča vprašanja. To bodo hkrati moje hipoteze:

Največ zdravstvenih problemov veteranov se pojavi na področju psihičnih motenj in bolezni.

Izvedena: travmatska doživetja vojnih veteranov negativno vplivajo na njihovo bližnjo okolico, še posebej družino.

Po prihodu domov (v civilno okolje) se veterani srečujejo z množico problemov, zato je nujno, da jim je zagotovljena institucionalna, organizirana skrb in pomoč.

V slovenski družbi obstaja »razcep« v odnosu do veteranov; in sicer je starejša populacija Slovencev v večji meri naklonjena partizanom (veteranom II. svetovne vojne) kot mlajši Slovenci.

1.3 Uporabljena metodologija

Lahko jo v grobem razdelim na dva dela; in sicer teoretični in empirični:

Teoretične metode:

Analizo vsebine pisnih virov bom uporabila kot osrednjo metodo preučevanja. Analizirala bom teoretične razprave s področja psihičnih bolezni in motenj veteranov (PTSM) ter drugih, ki so vezane na veteransko problematiko. Posebej bom analizirala zakonodajno ureditev za veterane.

S primerjalno metodo bom primerjala vse tri kategorije vojnih veteranov pri nas – borce druge svetovne vojne ter pripadnike Teritorialne obrambe in policije iz vojne za osamosvojitve Slovenije.

Z deskriptivno metodo bom določila termin vojnega veterana, borca, vojnega invalida ter žrtve vojnega nasilja. Z deskriptivno metodo bom določila tudi vse druge pojme, ki so relevantni za moje diplomsko delo.

Empirične metode:

Analizo statističnih podatkov bom uporabila za številčno predstavitev vojnih veteranov v Sloveniji. S to metodo bom prav tako ponazorila, v kolikšni meri izdatki za veterane in financiranje veteranskih organizacij obremenijo državni proračun.

Sekundarno analizo podatkov slovenske javnomnenjske raziskave (SJM), ki jo bom uporabila kot enega izmed štirih indikatorjev, na osnovi katerega bom preučevala družbeni položaj veteranov v Sloveniji.

1.4 Struktura analize

Moja diploma je sestavljena iz dveh delov – prvi je teoretičen in drugi je empiričen. V prvem, teoretičnem, delu se bom predvsem ukvarjala s tujimi veterani ter njihovimi problemi, ki jih bom povezala tudi v teorijo.

Drugi del diplome govori o slovenskih veteranih; razdeljen je na teorijo in praktični del, v katerem poskušam prikazati položaj veteranov pri nas.

1.5 Temeljni pojmi

1.5.1 Veteran

Veliki splošni leksikon (1998, osma knjiga: Te-Ž) definira pojem »veteran« kot starega, dosluženega, preskušenelega vojaka; v prenesenem pomenu pa kot starejšega, izkušenelega delavca na določenem področju.

Podobno splošno-obči segment definicije veterana, ki ne sega zgolj na vojaško področje, zajema tudi Mala splošna enciklopedija (1976, tretja knjiga: P-Ž), ki tako pojmuje veterana na tri načine:

- pri starih Rimljanih vojak, ki je služil vojsko polnih 16 let in je užival posebne časti, ugodnosti in nagrade;
- borec v eni ali več vojnah, pripadnik zadnjega vpoklica (navadno nad 50 let);
- starejši, izkušen in zaslužen delavec v stroki.

International Encyclopedia of Military History (2006, druga knjiga: K-Z) pojasnjuje, da definicija veterana variira glede na narod oz. državo, v kateri veterani živijo. Veterani so na splošno povedano ljudje, ki so služili v oboroženih silah med spopadi, čeprav ima uporaba tega termina v različnem času in pri različnih narodih drugačen pomen. V ZDA npr. termin označuje nekoga, ki je služil v oboroženih silah, medtem ko je pri drugih narodih ta termin v bistvu rezerviran za nekoga, ki se je dejansko boril.¹ Tak primer poimenovanja obstaja npr. v Veliki Britaniji; in sicer »ex-service« je ime za nekoga, ki je služil v oboroženih silah, medtem ko se beseda »veteran«, uporablja za tistega, ki se je resnično boril.

International Military and Defense Encyclopedia (1993, šesta knjiga: T-Z) pojasnjuje pojem veteran glede na to, ali se uporablja v mirnodobnem ali vojnem času. V vojnem času je veteran nekdo, ki ima izkušnje z bojevanjem, v času miru pa se ta termin pogosto uporablja za tiste, ki so se bojevali v vojnem času (vojni). V vojaškem smislu termin pogosto opisuje osebe, ki so služile določen čas v oboroženih silah, so bile upokojene z aktivnega služenja in dobivajo primerno nadomestilo za zvesto služenje domovini.

1.5.2 Borec

Pojma borec in veteran se velikokrat uporabljata kot sinonima. Takšno razlago najdemo tudi v Mali splošni enciklopediji (navedeni zgoraj), ki v eni alineji enači pojem borca z veteranom. Iz definicije omenjene enciklopedije je moč sklepati, da je pojem veteran širši.

¹V ZDA tako razlikujejo med tistimi veterani, ki so se borili in tistimi, ki se niso, z vpeljavo novega termina - »combat veterans«, ki je naziv za tiste veterane, ki so bili udeleženi v boju, medtem ko izraz »veteran« pomeni naziv za tiste, ki so se upokojili od aktivne vojaške službe (International Encyclopedia of Military History (druga knjiga, K- Z, 2006: 1339).

Prav tako Vojna enciklopedija (1975, 10 knjiga: Tirani-Žužul) definira veterana tudi s pojmom borec, in sicer piše, da je veteran naziv za odslužene vojake, stare borce in zaslužne ljudi, ki so dalj časa opravljali razne družbene funkcije.

Pri nas se izraz borec uporablja za veterane druge svetovne vojne ²(ta termin je tudi v slovenski zakonodaji vezan eksplicitno na ljudi, ki so se borili v I. in II. svetovni vojni). Ker pa prvih ni več, ima pojem v veliki meri ideološko (socialistično) konotacijo.

2. Oris svetovne veteranske problematike

2.1 Veterani skozi zgodovino

Večji del zgodovine države niso imele svoje stalne vojske. Skoraj vsi vojščaki so bili preostali del leta (ko ni bilo vojne in spopadov) kmetje – potrebovali so namreč delo, da so lahko preživeli v času miru (povzeto po <http://en.wikipedia.org/wiki/Veteran>).

Antična Grčija je zahtevala služenje vojaškega roka od vseh moških in posledično veterani niso imeli posebnega statusa (International Encyclopedia of Military History, 2006: 1339).

Prva država, ki se je morala spopasti z večjimi problemi vojakov po koncu oboroženih spopadov, je bil Rimski imperij. Njihova vojska je potrebovala »nove naloge« za poklicne vojake, potem ko so le-ti upokojili. Običajno so dobili košček zemlje na novoosvojenem ozemlju in potreba po teh posestih je hkrati vzpodbujala širjenje imperija. Prav tako so lahko ponovno vstopili v vojsko ob povabilu konzula ali katerega drugega poveljnika kot evocati (v latinščini pripadnik rimske vojske) (povzeto po <http://en.wikipedia.org/wiki/Veteran>).

Podobno je bilo z vojaki v Rimski republiki³. Bivši legionarji (glavnino rimske vojske so sestavljali pešaki, imenovani legionarji) so bili ob upokojitvi nagrajeni ali z denarjem ali z obdelovalno zemljo. Vendar so bili bivši vojaki bolj zadovoljni z obdelovalno zemljo, kot če bi

²Njihova organizacija se imenuje »Zveza združenj borcev in udeležencev NOB Slovenije« ali krajše »borčevska organizacija«.

³Rimska republika je kronološko gledano obdobje pred Rimskim imperijem (od 509 pr.n. št. do 287 pr. n št.).

dobili plačilo v denarju. Zato je veliko vojakov po prenehanju vojaške poklicne službe postalo kmetov (Mann, 1983: 2).

V rimskih časih so bili po 30 letih služenja mnogi rimski veterani obravnavani kot polnopravni državljani; dovoljeno jim je bilo kmetovati v osvojenih regijah (povzeto po International Encyclopedia of Military History, 2006: 1339). Vendar pa razen tega, da so jim vladarji ponudili košček obdelovalne zemlje, niso storili kaj prida za njih. Še posebej slabo se je godilo tistim, ki so bili v boju ranjeni. Le-ti so bili ponavadi prisiljeni k beračenju ali zločinskim dejanjem (povzeto po <http://en.wikipedia.org/wiki/Veteran>).

V srednjem veku⁴ so veterane jemali predvsem kot razdiralno silo, ki je nevarna, oborožena in predstavlja civilnemu prebivalstvu potencialno nevarnost (povzeto po <http://en.wikipedia.org/wiki/Veteran>).

Kot prvi zakon o pokojnini veteranov je v zgodovini zabeležen v Angliji leta 1593 »Act for the Relief of Soldiers«. Tradicionalna oskrba za bivše vojake in mornarje se je tako razširila na posebna plačila in usluge za tiste veterane, ki jim je pripadala pokojnina. V času upokojitve so vlade skrbele za veterane, ugodnosti, ki so jim nudile, so variirale od države do države. Toliko je bilo različnih programov, kot je nacij (povzeto po International Military and Defense Encyclopedia, 1993: 2869).

V ZDA prvi programi pomoči iz državnega proračuna segajo v čas vojne za neodvisnost. Willenzova (1983: 163) navaja, da so bili programi nekoliko pristranski in usmerjeni v to, da bi vojake zadržali v vojski. Prva pokojnina je bila zakonsko določena že leta 1818; od leta 1836 se pokojnina priznava tudi vdovam padlih vojakov.

⁴Obdobje od 476 do 1492 leta, ki se prične z razpadom zahodno-rimskega imperija, ki hkrati pomeni začetek starega veka ter se konča leta 1492 z odkritjem Amerike. Za srednjeveško Evropo je značilno, da je bila pehota oborožena predvsem z orožjem na drogu, konjenica z meči, buzdovani in kopji (povzeto po Enciklopedija orožja, 1995: 304).

Ameriška državljanska vojna je pospešila nastanek prvih močnih veteranskih organizacij, ki so imele vpliv na politiko. »Grand Army of the Republic«, ki je bila ustanovljena leta 1866, je postala najmočnejši glas republikancev, ki je hkrati garantirala pokojnine vojnim veteranom (povzeto po International Encyclopedia of Military History, 2006: 1340).

Po prvi svetovni vojni se je skrb za veterane spremenila. Veteranom v ZDA so bile zagotovljene nekatere ugodnosti, kot so nadomestilo za nezmožnost (disability compensation), življenjsko zavarovanje s strani vlade, družinski prejemki ter pomoč pri poklicnem izšolanju. Za 200.000 veteranov, ki so bili v vojni ranjeni, so skrbeli v bolnišnicah za veterane, ki so se ločile od ostalih javnih bolnišnic (povzeto po Willenz, 1983: 164).

Wikipedija (www.en.wikipedia.org) navaja, da so bili veterani po prvi svetovni vojni glavni vzrok za nestabilnosti v Nemčiji, medtem ko je bila v Združenih državah Amerike »Bonus Army«, ki je združevala nezaposlene veterane, eden najpomembnejših protestov v času velike ekonomske krize (The Great Depression). Willenzova (1983: 164) opisuje situacijo, da so živeli veterani po prvi svetovni vojni po ulicah, policija pa je skrbelo za integracijo teh veteranov v ekonomijo in družbena (državna) podjetja.

Po drugi svetovni vojni je večina sodelujočih držav v vojni ustanovila veteranske uprave (veterans administrations). Te so nudile veteranom dostop do denarne pomoči za izobrazbo in zdravstveno varstvo. Ko so se pojavila predmestja, je to pomenilo nove pogoje za bivanje veteranov in njihovih družin. V Združenih državah Amerike so se temnopolti veterani še naprej bojevali za enakost in tako so igrali ključno vlogo v boju za državljanske pravice (povzeto po <http://en.wikipedia.org/wiki/Veteran>).

Druga svetovna vojna je močno izčrpala gospodarstvo in ekonomske vire (tudi) zmagovitih držav, zato je bila nezaposlenost ogromen državni problem. Ko je v ZDA ponovno zaživela industrija, so se pojavile vedno večje potrebe po inženirjih, managerjih, znanstvenikih... V skladu s temi potrebami so ameriški politiki pripravili za veterane akt GI Bill⁵, ki je nudil izčrpen

⁵GI Bill je poleg pomoči pri izobraževanju in usposabljanju veteranov nudil tudi pomoč v obliki nadomestil ter pokojnin za invalide in ostale veterane, ki potrebujejo oskrbo.

program za izobraževanje (doseganje višje izobrazbene stopnje). V tem obdobju se je vzpostavil tudi obširen sistem nadomestil za veterane in pokojninski sistem (povzeto po Willenz, 1983: 168).

2.1.1 »Nevidni veteran«

Skozi zgodovino so ženske opravljale med vojnami različne vloge – pojavljale so se tako na bojišču, kot tudi v zaledju. Prvotno je njihova vloga nekako bolj zaledna, saj so borbene aktivnosti “rezervirane” za moške. Največ žensk je med vojno in oboroženimi spopadi delovalo kot medicinske sestre oz. negovalke ranjenih vojakov. Ženske so med vojnami prav tako šivale, likale, prale, kuhale in opravljale druga gospodinjska dela. Prav tako so delale kot telefonistke, prevajalke in strojepiske.

Willenzova (1983: 10) navaja, da je vojna za neodvisnost v ZDA dala ženskam nekakšen “kredit” za participacijo v vojni. Med ameriško državljansko vojno so ženske opravljale tudi vlogo špijonov ter izvidnikov, na tak način so se nekako tudi v teh “moških” vlogah izenačile z moškimi. V času državljanske vojne je služba medicinske sestre dobila resnično veljavo, saj je v tej vojni služilo kar 7000 žensk kot sester.

Prva svetovna vojna je bila vojna velikih razsežnosti, kar je pomenilo množično mobilizacijo ljudi ali kot navaja Hoiberg (1991: 726) v času t. i. nacionalne nujnosti (national emergency) so ženske služile v vojni, bodisi da so bile uradno zaznamovane (zabeležene, da so bile na bojišču) ali pa ne. Z začetkom I. svetovne vojne⁶ kot navaja Hoiberg (1991:725) so ženske prvič začeli vključevati tudi v t. i. papirno vojno, ravno zato, da bi na tak način sprostili moško populacijo za bojevanje.

Med II. svetovno vojno je že kar 350.000 žensk služilo v vojski. Ženske so sodelovale v vseh zvrsteh in rodovih vojske, ki niso bili neposredno vključeni v boj, ne samo na ozemlju ZDA, ampak tudi v Severni Afriki, Evropi, Indiji, Avstraliji in na Kitajskem. Zelo pomembno vlogo med II. svetovno vojno je opravljala skupina 1074 žensk, ki so bile združene v Woman’s

⁶Še pred začetkom prve svetovne vojne je bil uradno ustanovljen korpus vojaških sester leta 1901 (Army Nurse Corps) ter leta 1908 korpus mornariških sester (Navy Nurse Corps) (Hoiberg, 1991: 726).

Airforce Service Pilots (WASPs). Pilotirale so tako vsako letalo ameriških zračnih sil, od lahkih lovcev, do težkih bombnikov (ibidem).

Danes večina modernih držav pozna poklicni način popolnjenja oboroženih sil, znotraj katerih se relativno (oziraje na pretekle izkušnje) veliko zaposluje ženske. Pričakuje se, da bodo v ZDA do leta 2010 ženske predstavljale 10 % veteranske populacije.

2.2 Veterani danes

2.2.1 Odnos družbe do veteranov

Pri prebiranju literature in virov, iz katerih je nekako posredno moč izluščiti položaj veteranov, sem ugotovila, da njihov položaj v družbi ni vsesplošno pozitiven in ugoden, kljub temu, da so bili pripravljene žrtvovati svoja življenja za domovino in bi tako nekako laično lahko sklepali, da imajo v družbi oziroma javnosti velik ugled.

Razlog, zakaj je temu tako, je po mojem mnenju moč iskati v splošni družbeni klimi, kjer prevladujejo postmoderne vrednote (predvsem individualizem in zasebnost), medtem ko imajo vojska, policija, religija ter vse ostale oblike institucionalizirane politike bolj negativen prizvok. Podobno menita Manning in Marlowe (1990: 83) v svojem članku, ko navajata, da izguba legitimnosti vojske ni oslabila samo vojaške organizacije, ampak je v zadnjem desetletju tudi vzrok temu, da so mladi Američani, ki so služili v vojski, po prihodu domov, v civilno okolje sprejeti nesočutno, celo s sovražnimi besedami.

Vrednote moderne oz. natančneje povedano postmoderne družbe se mi zdijo kot nekakšen prvi kriterij, od katerega je v veliki meri odvisen položaj vojaške organizacije v družbi in posledično odnos do bivših vojakov, ki so se borili znotraj te organizacije. Vrednote družbe veljajo v relativno daljšem časovnem obdobju za stanovitne.

Znotraj tega pa še vedno zaznamo »razcep« glede na to, ali je družba vojni in veteranom naklonjena ali imajo v družbi negativen in neugleden položaj – v največji meri je to odvisno prav od *določene vojne* in splošnega družbenega odobravanja le-te. Zelo ilustrativen primer tega so

npr. vietnamski veterani, ki so v družbi zelo negativno sprejeti. Javnost jim je nadela imena, kot so »ubijalci otrok«, »uživalci drog«, »brezdomci«, »psihični bolniki«... Takšna stereotipna poimenovanja so zelo direktni in neposredni odraz družbe do veteranov določene vojne.

Ameriška družba je bila že v času trajanja vietnamske vojne v veliki meri nenaklonjena vojni, sploh proti koncu, zato je tudi odnos do veteranov te vojne v družbi lahko vse prej kot pozitiven. Prav tako navajata Manning in Marlowe (1990:83), da je vietnamska vojna tista, do katere imajo ljudje drugačen odnos. Za primerjavo navajata odnos do veteranov II. svetovne vojne in korejske vojne.

Na drugi strani pa so bili s spoštovanjem sprejeti veterani tistih vojn, ki so uživale v družbi univerzalno in večinsko podporo. Takšen odziv družbe so recimo doživeli veterani zmagovitih držav II. svetovne vojne, ki so se iz bojišč vračali kot zmagovalci in junaki.

Vsekakor pa na položaj veteranov v družbi vpliva tudi *izid vojne*. Vojaki, ki so v vojni izgubili, v družbi nikoli niso izpadli kot junaki v takšni meri, kot vojaki zmagovitih vojn in oboroženih pohodov. Še posebej za preteklost je značilno, da je bilo sramotno dejanje se vrniti iz boja kot poraženec. Veliko vojščakov se je tako raje pustilo ubiti (ravno zaradi časti), kot da bi se vrnili poraženi. Skozi takšna dejanja vojakov se posredno odraža tudi odnos družbe do poražencev bojnega pohoda ali vojne.

2.2.2 Reintegracija v civilno okolje

Reintegracija veteranov v civilno okolje je kompleksen proces, ki sega na več področij življenja posameznika. Če gledamo s stališča posameznega vojaka, bi lahko rekli, da je za vsakega vojaka drug segment reintegracije najpomembnejši oz. najbolj nujen po prihodu nazaj v civilno okolje. Medtem ko je za ranjene in vojake, pri katerih se pojavijo psihične motnje, bistvenega pomena socialna reintegracija, ki vojakom nekako omogoči normalno bivanje znotraj družbe, tisti, ki teh problemov ne zaznavajo v tolikšni meri, poudarjajo večji pomen ekonomske reintegracije (dohodki oz. zaposlitev ter problem bivanja). Sami veterani velikokrat ugotavljajo, da vlade posameznih držav premalo naredijo za njih ravno v smislu ekonomske reintegracije – zagotovitve zaposlitve po prenehanju vojaške službe in zagotovitve stanovanja. Velike probleme z

ekonomsko reintegracijo je moč zaznati pri ameriški veteranski populaciji, kar bom prikazala v nadaljevanju svojega diplomskega dela.

Ker je reintegracija veteranov v civilno okolje povezana s finančnimi viri, je proces reintegracije vsekakor odvisen od gospodarske blaginje države in sredstev, ki jih je država pripravljena nameniti za te programe. Copot (1999: 68) tako navaja, da so med državami glede na obseg, vodenje in izvajanje integracije razlike zelo velike. V relativno bogatih državah, kot so članice NATO, predstavlja vrnitev nekdanjih vojakov v civilno življenje dobro organiziran in vnaprej načrtovan proces. V revnih državah – posebej po končanih vojnah – in v državah gospodarske tranzicije, kamor uvrščamo tudi države nekdanjega Varšavskega pakta, pa potreba po resnični in trajni reintegraciji demobiliziranih ustvarja znaten pritisk na kapacitete nacionalnih vlad, na nevladne organizacije in zunanje agencije za podporo (povzeto po Copot, 1999: 68).

Vsekakor je reintegracija proces, ki se ne odvija izolirana samo na ravni posameznika, temveč kot navaja Garb (2002: 97) družbeno reintegracijo razumemo kot model odnosov (odnosi se med seboj prepletajo in so odvisni drug od drugega) med naslednjimi skupinami akterjev:

- posameznik (vojak),
- organizacija (vojska),
- družba (civilno okolje).

Reintegracija torej ni proces, ki bi bil izključna domena države in njene pomoči bivšemu vojaku, bodisi neposredno v materialnih sredstvih (finančne pomoči, krediti, pomoč pri nastanitvah, tehnična pomoč), bodisi v zdravstveni pomoči (pomoč in zdravljenje invalidov, veteranov z motnjami) ali morda psihološki pomoči (pomoč pri iskanju zaposlitve, pomoč pri izobraževanju), temveč je v veliki meri odvisna tudi od posameznika in njegovih individualnih zmožnosti reintegriranja v najširšem pomenu te besede. Tu mislim predvsem na to, da je posameznik po prihodu nazaj v civilno okolje pripravljen in predvsem zmožen spet sprejeti vrednote civilnega okolja, ki so že po definiciji drugačne od vojaških.

2.2.3 (Samo)organiziranost veteranov

Danes v večini držav delujejo veteranska društva in organizacije – razlikujejo se v tem, ali jih podpira vlada, tudi finančno, kar pomeni, da nameni določen del sredstev iz svojega proračuna za njihovo delovanje. Temeljna skrb veteranskih organizacij je v tem, da se bojujejo za veteranske ugodnosti ter skrb za veteranske pravice.

Med najaktivnejšimi so (po pregledu svetovnega spleta):

- ameriška (American Legion, Iraq and Afghanistan Veterans of America ali IAVA, Jewish War Veterans of USA, Vietnam Veterans of America in številni druge),
- avstralska (Returned & Services League of Australia),
- kanadska (Royal Canadian Legion, Veterans Affairs Canada),
- novozelandska (Royal New Zealand Returned and Services' Association)
- britanska (Commonwealth War Graves Commission, British Legion).

Poleg tega, da je v vsaki posamezni državi zakonsko urejeno varstvo veteranov, iz katerega lahko veterani črpajo sredstva⁷, veteranske organizacije in združenja velikokrat dodatno poskrbijo za ugodnosti – ponavadi gre za razne popuste pri potovanjih ali brezplačne vožnje, popuste pri počitnicah, ugodnosti pri sklenitvi zdravstvenih zavarovanj ter formalno in pravno pomoč pri urejanju statusa.

Poleg ohranjanja spomina na vojne dogodke in skrb za njihovo obeležitev, veteranske organizacije skrbijo za pomoč njihovim članom ter prav tako ostalim članom v družini. Na nekaterih domačih straneh imajo organizirano pravno in socialno službo, na katero se lahko veterani obrnejo v primeru problemov. Organizacije organizirajo tudi razna (športna) srečanja za veterane.

⁷Pomoč veteranom, ki je zakonsko določena, je od države do države različna. V ZDA sta glavni vrsti finančne pomoči, ki se financirata preko Ministrstva za veteranske zadeve (Department of Veterans Affairs):

- nadomestilo za nezmožnost (za veterane, ki so se poškodovali med aktivno vojaško službo),
- pokojnine za trajno in popolnoma nezmožne veterane za delo (za njih lahko zaprosijo tudi veterani z nizkimi dohodki).

V ZDA je bilo v letu 2005 3,5 milijona ljudi, ki je zaprosilo za eno izmed teh vrst finančne pomoči (povzeto po: <http://www.va.gov/>)

Pogoji za članstvo so od organizacije do organizacije različni, nekatere zahtevajo dejansko udeležbo v vojni (npr. Iraq and Afghanistan Veterans of America ali IAVA), druge sprejemajo med svoje člane tudi vse simpatizerje, ki želijo ohraniti spomin na dogodke iz določene vojne (npr. American Legion).

Veliko veteranskih združenj je tudi politično aktivnih. Pojavljajo se v medijih in organizirajo proteste. Moteče točke, predvsem, kar se tiče njihovih ugodnosti in statusa, lahko vključijo v (politično) propagiranje in na svoje probleme javno opozarjajo. Njihova glavna funkcija pa je, da pomagajo svojim članom in tistim, ki so v fazi pridobivanja statusa veterana. Člani veteranskih združenj si neformalno med seboj pomagajo tudi sami (npr. forumsko sodelovanje), ki ima ravno zaradi praktičnih nasvetov velik pomen.

Veteranske organizacije so se začele množično pojavljati po prvi svetovni vojni. Po koncu prve svetovne vojne leta 1918 so se namreč milijoni veteranov vračali nazaj v civilno življenje ter se začeli organizirati. V ZDA je bila leta 1918 formirana American Legion, British Legion je bila ustanovljena leta 1921 s podružnicami v Kanadi, Novi Zelandiji in Avstraliji (povzeto po International Encyclopedia of Military History (druga knjiga: k-z), 2006: 1339).

Francija ima prav tako več veteranskih organizacij – le-te se na veliko angažirajo za pridobivanje veteranskih ugodnosti ter prav tako za ugodnosti vdov pokojnih veteranov. Organizacije skrbijo za šolanje članov ter tudi za obujanje spominov na služenje vojske v času II. svetovne vojne (ibidem).

2.3 Ključni veteranski problemi

Pri prebiranju veteranske literature in internetnih virov sem ugotovila, da je njihove glavne probleme moč razvrstiti v tri glavne skupine:

- zdravstveni problemi, bolezni in motnje,
- zaposlitev,
- stanovanjski problem.

2.3.1 Zdravstveni problemi, bolezni in motnje

Državi, ki se v največji meri »ukvarjata« s problemi vojnih veteranov, sta Združene države Amerike in Velika Britanija. Vzrok za to je moč iskati v tem, da večino večjih svetovnih vojaških operacij vodijo ravno Američani in Britanci. Na ta način sodelujejo tudi z največjim številom vojakov. Ostale države, ki se jim pridružijo pri vojaških operacijah pod okriljem svetovnih varnostnih organizacij in/ali obrambnih, kot sta OZN in Nato, pa imajo na bojišču relativno manj vojakov. In posledično manj problemov z veterani.

Ena zadnjih takšnih operacij, iz katere je »izšlo« relativno veliko veteranov z zdravstvenimi problemi, je Zalivska vojna, ki je trajala od leta 1990 pa do 1991. Zdravstveni problemi teh vojakov so postali tako specifični in množični, da so po tej vojni poimenovali sindrom – Sindrom zalivske vojne ali Gulf War Syndrome (GWS)⁸.

Ena prvih zloglasnih vojn, po kateri je bil poimenovan poseben sindrom, je vietnamska vojna. Po koncu vietnamske vojne so se pri vojaki začeli pojavljati psihični znaki, ki so jih poimenovali »postvietnamski sindrom« ali »vietnamski sindrom«. Na splošno je v vojaški psihiatriji posttravmatska stresna motnja (PTSM) prvič prepoznana po koncu ameriške vojne v Vietnamu, zato se laično izraz PTSM velikokrat napačno uporablja kot sinonim za vietnamski sindrom (povzeto po Sipprelle, 1994: 21).

Čeprav, kot navaja Jelušič (2002: 118), v bistvu vsaka vojna ustvarja svojevrstne oblike travm, ki jih potem nosijo vojaki v svoji zavesti in podzavesti. Pri veteranih iz domovinske vojne na Hrvaškem so se tako pojavile skupne značilnosti travm ljudi (tako vojakov kot civilistov), ki so preživeli nekatere ključne bitke, denimo »vukovarski sindrom«, značilen za tiste, ki so preživeli obleganje in zlom obrambe mesta Vukovar novembra leta 1991.

⁸Sindrom Zalivske vojne bom opisala v nadaljevanju svojega diplomskega dela.

2.3.1.1 Stresni odzivi v borbi (SOB)

Na splošno psihologija (sploh ameriška) razlikuje med dvema vrstama stresa – eden naj bi bil pozitiven, vzpodbuden, stimulativen (eustress) in na drugi strani se pojavlja stres, ki deluje na nas negativno in obremenjujoče (distress).

Slovenski vojaški psiholog Marko Polič, ki je podrobneje preučeval stresne odzive v boju, je tako našel dve vrsti vzrokov za SOB:

- primarne,
- sekundarne.

Primarni se nanašajo na zaznavo bližnje zunanje grožnje posameznikovemu življenju, nesposobnost obvladovati grožnjo ter na posledično prevladujoče občutje jeze in nemoči ter možnost uničenja posameznika in enote (Polič, 1993: 24-25).

Drugotni dejavniki so tisti, ki izpraznijo osebne vire, torej zmanjšajo sposobnost učinkovitega obvladovanja disorganizacije in drugih situacijskih psiholoških dejavnikov (dehidracija v vročem podnebjju, mraz, fizični napor, pomanjkanje spanja, pomanjkanje ustrezne hrane, pomanjkanje komunikacij in podpore). Sem spada še faktor osebnostnih motenj, ki pa še ni dovolj raziskan (Polič, 1993: 25).

SOB se predvsem pojavlja pri vojaki (in tudi poveljnikih) na bojišču, medtem ko ga pri vojaki, ki niso aktivno vključeni v boj (zaledne oz. podporne enote) skoraj ne najdemo.

V preteklosti so SOB (v skladu z biološkim pristopom) večkrat enačili s terminom »granatni šok«. Biološki pristop trdi, da je SOB posledica mnogih drobnih možganskih poškodb zaradi bližnjih eksplozij. Moderni psihološki pristopi danes več ne obravnavajo možganskih poškodb kot vzrokov za SOB (povzeto po Polič, 1993: 24).

Danes je v veljavi socialnopsihološki pristop (pojavil se je po koncu II. sv. vojne), ki na SOB gleda kot na socialni pojav (ne več klinični) in je povezan s socialno podporno mrežo. Če le-ta

odpove ali se sesuje, se poveča možnost za SOB. Vojaku se zdi, da ne more več obvladovati tesnobe in ne deluje več ustrezno v bitki. Gre za prelomno točko nadzora nad situacijo v prisotnosti eksistencialne grožnje, ki je pogosto travmatska. Oseba je preplavljena z občutki nemoči in jeze. Začne se SOB, v nekaterih primerih pa tudi PTSD (povzeto po Polič, 1993: 25).

V hudih bitkah se pojavljajo najmočnejši stresni odzivi. Kar se tiče (ocen glede) števila pripadnikov vojaške enote, ki jih SOB zajame, pa se vojaški psihologi predvsem naslanjajo na organiziranost in trdnost vojaške enote. Pri tem pomembno vlogo odigra tudi poveljnik, do katerega mora enota razviti občutek zaupanja.

Polič (1993: 24) prav tako navaja, da je v borbi preživetje odvisno od skupine. Ko socialna mreža propade, postane preživetje sinonim za beg iz enote. Pojavi se SOB. Podobno meni Jelušič (2002: 113), sicer v kontekstu raziskovanja ritualizacije čustev v vojaški organizaciji, ko navaja, da so za uspešno delovanje vojaške organizacije pomembna vzpodbudna čustva, ki povečujejo kohezijo enote, postavljajo ideale, presegajo individualno identiteto in gradijo kolektivno pripadnost (na drugi strani omenja entropična čustva, ki so pa ravno tista, ki povzročajo psihične zlome posameznih vojakov, paniko, pobege, umike ali celo razpad vojske).

Za SOB so velikega pomen tudi t. i. ubijalske razdalje. Jelušič, ki povzema Grossmanovo teorijo, tako navaja, da je strah pred ubijanjem sočloveka manjši na večjih oddaljenostih, ter da je travma zaradi ubijanja hujša, če je žrtev zelo blizu. Najlažje naj bi bilo ubijanje na maksimalnih razdaljah, kakšne predstavljajo letalsko bombardiranje in topniško ter raketno obstreljevanje. Na teh razdaljah tudi veliki cilji niso vidni, praviloma so vidni le njihovi obrisi na ekranih računalniško vodenih izstrelkov, ljudje-žrtve so povsem neznani (povzeto po Jelušič, 2002: 118).

Jelušič (2002: 119) nadalje navaja, da se pri ubijanju na maksimalnih oddaljenostih praviloma ne razvije niti čustvo obžalovanja, kajti (vojaki) svoje žrtve s prostim očesom ne morejo videti, lahko se celo pretvarjajo, da niso ubijali ljudi. Ubijanje na kratkih razdaljah ne dovoljuje nobenega dvoma o tem, kdo je ubijalec in kaj se je zgodilo z žrtvijo. Največ travm izhaja ravno iz te oblike ubijanja.

Med II. svetovno vojno je celotno število zaradi SOB izločenih vojakov znašalo 28,5 %. Leta 1942 so evakuacije zaradi psihičnih razlogov znašale več, kot pa so v istem času ZDA zmogle mobilizirati ljudi (povzeto po Polič, 1993: 24).

2.3.1.2 Posttravmatska stresna motnja (PTSM)

Stresni odzivi v borbi (SOB) lahko prerastejo v posttravmatsko stresno motnjo (PTSM), ni pa nujno. Literatura navaja različne podatke o tem, koliko ljudi, ki ima SOB, kasneje dobi tudi PTSM. Če povzamemo različne vire, vidimo, da se ta procent giblje nekje med 50 in 60 %.

Dejstvo je, da kar 60 % vojakov, ki zbolijo za stresnimi odzivi v borbi (combat stress reaction) kasneje prizadene PTSM (Davison, Foa: 1993: 33).

Podobno so pokazale tudi raziskave. Solomon je leta 1987 naredil raziskavo med izraelskimi vojaki, ki je pokazala, da je 56 % vojakov, ki so imeli COB (combat stress reaction) v roku dveh let dobilo PTSM (povzeto po Davison, Foa, 1993: 11).

Za samo definiranje PTSM je sedaj aktualen DSM IV (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, (četrta izdaja)).

Kobal (2000: 129) po ameriški klasifikaciji DSM IV navaja:

A) Oseba je bila izpostavljena travmatskemu dogodku, pri katerem:

1. je doživela, bila priča ali bila soočena z dogodkom oz. dogodki, ki dejansko pomenijo smrt ali grožnjo smrti ali resno poškodbo ali grožnjo telesni integriteti sebe oz. integriteti drugih;
2. je odziv osebe močen strah ali groza; pri otrocih je lahko odziv dezorganizirano ali vzdržljivo vedenje.

B) Oseba podoživlja travmatski dogodek na enega ali več sledečih načinov:

1. s ponavljajočim se in obremenjujočim spominjanjem dogodka v obliki slik, misli, zaznav; otroci se znova in znova igrajo na način, kako se je travmatski dogodek pripetil;

2. s ponavljajočimi se mučnimi sanjami; otroci se zbudajo iz grozečih sanj brez določene vsebine;
3. z delovanjem ali občutenjem kot ob travmatskem dogodku (vključno občutje ponovitve neprijetne izkušnje; iluzij, halucinacij ali ponovnega polnega doživetja lahko tudi ob prebujanju ali ob intoksikaciji); majhni otroci lahko podoživijo travmatski dogodek do podrobnosti;
4. z močnim duševnim neugodjem, če je oseba izpostavljena notranjim ali zunanjim dražljajem, ki simbolizirajo ali so podobni travmatskemu dogodku;
5. s fiziološkim odzivom, če je oseba izpostavljena notranjim ali zunanjim dražljajem, ki simbolizirajo dogodek ali so podobni travmatskemu dogodku.

C) Oseba se stalno umika dražljajem, povezanim s travmo, ali se nanje slabše odziva (pred travmo tega ni bilo), kar se kaže na več načinov:

1. z napornim izogibanjem mislim, občutenjem ali pogovorom o travmi,
2. z napornim izogibanjem dejavnostim, krajem ali ljudem, ki sprožijo spominjanje na travmo,
3. z nesposobnostjo, da bi v spomin priklicali bistvene podatke o travmi,
4. z občutno zmanjšanim zanimanjem za pomembne aktivnosti ali sodelovanje v njih,
5. z občutjem odljudnosti in osamljenosti,
6. z občutjem neperspektivnosti (npr. oseba ne pričakuje kariere, zakonske zveze, otrok ali normalnega trajanja življenja).

D) Oseba kaže stalne simptome povečane razdražljivosti:

1. s težavami uspanja in vzdrževanja spanja,
2. z izbruhi jeze,
3. s težavami v koncentraciji,
4. s prekomerno budnostjo,
5. s prekomernim trzanjem.

Po ameriški klasifikaciji DSM IV, ki ga je izdalo Ameriško psihiatrično združenje (American Psychiatric Association) so določena tudi obdobja trajanja posttravmatske stresne motnje: za več

kot en mesec in manj kot tri mesece trajanja omenjena klasifikacija govori o akutni, za trajanje več kot tri mesece pa o kronični motnji (povzeto po Kobal, 2000: 130).

Vsekakor pa posttravmatski stresni sindrom po vietnamski vojni pomeni množično »priznanje« (in hkrati tudi začetek preučevanja) psihičnih bolezni posameznika - vojaka. Šele takrat je bila namreč organizirana vojaška psihiatrična služba, ki je pomagala ameriškim vojakom v stiski. Po vietnamski vojni so namreč prvič začeli upoštevati tudi kasnejše bolezenske odzive, ki so se pojavili šele čez čas, ko je bilo oboroženih aktivnosti že zdavnaj konec (Jelušič, 2002: 116).

V DSM-II, ki ga je American Psychiatric Association izdalo leta 1969, dvajset let po koncu II. svetovne vojne in hkrati pred začetkom vietnamske vojne, se je tovrstno stanje imenovalo »travmatska nervoza«. Ta je bila v veliki meri izenačena z Ganserjevim sindromom. Prvič se klinični opis posttravmatske stresne motnje s tem imenom pojavi v DSM-III, ki ga prav tako izda Ameriško psihiatrično združenje leta 1987.

PTSM torej ni vezan zgolj na bivše vojake - veterane in vojsko, temveč se prav tako pojavlja v civilnem življenju. Po opredelitvah SiNAPSE, slovenskega društva za nevroznanost, naj bi veliko dogodkov vodilo v PTSD: avtomobilska nesreča, posilstvo, fizična ali spolna zloraba, naravne in druge katastrofe, kot so poplave, bombardiranje, videti drugega, ki je umrl ali če smo sami žrtev kakega drugega zločina.

Vendar pa se PTSM najobsežneje pojavlja ravno v državah, kjer dolgo časa divjajo vojne ali pa so prisotne naravne ali tehnične nesreče. Parkison (1997: 34-35) je opredelil dva tipa stresorjev, ki jih deli na:

- *naravne katastrofe* (poplave, tajfuni, tornadi, potresi, vulkanski izbruhi) ter
- *katastrofe, ki jih povzroča človek* (vojne, terorizem, genocid, posilstvo, rop, jemanje talcev ter druge oblike nasilja, ki jih namenoma ali ne namenoma povzroči človek).

2.3.1.2.1 PTSM in vpliv na družino

Družina je osnovna in primarna družbena skupina, zato posameznik z njo največkrat prihaja v interakcijo. Sociologija tako razlikuje med vplivom ožjega in širšega družbenega okolja. Družina

je posameznikovo najožje okolje, zato je tudi interakcija med družino in posameznikom največja. Za odnose v družini velja, da so intenzivni, relativno dolgotrajni, intimni ter med seboj kontinuirano povezani. Vse kategorije psiholoških bolezni in motenj zato v največji meri prizadenejo (zadevajo) prav družino.

SiNAPSA, slovensko društvo za nevroznanost navaja, da imajo osebe s PTSM tri glavne vrste problemov ali simptomov:

1. Podoživljanje travme. Vključuje misli, ki se zdijo neobvladljive, nočne more in »fleshback«, ki učinkujejo tako, kot da bi ljudje ponovno doživljali travmatični dogodek. Spomin na dogodek se vrne, ko ljudje zagledajo ali zaslišijo nekaj, kar jih spominja na dogodek (včasih spontano ob intoksikaciji).

2. Izogibanje. Zaradi vznemirjenosti, ki ga spomin na dogodek povzroča, ljudje z PTSM poskušajo ne misliti na dogodek. Ravno tako se izogibajo prostorom, krajem, ljudem ali stvarim, ki povzročajo spomine. Pogosto občutijo otopelost in odtujenost od drugih ljudi. Nekateri se zatečejo v pitje alkohola ali zlorabo drog, da bi zmanjšali bolečino.

3. Znaki fizičnega stresa. Ti lahko vključujejo znake splošne vznemirjenosti: zmanjšano toleranco za kontrolo impulzov, težave s spanjem, stalni občutki napetosti, vznemirjenosti ali jezljivosti, težave s koncentracijo in občutek napetosti ali čuječnosti/opreznosti.

Vsi ti simptomi se najbolj odražajo ravno v družinskem življenju, kjer je interakcija največja in tudi razmeroma dolgotrajna, saj pretežni del dneva preživijo skupaj. Vse družine se ne srečujejo z enakimi problemi, saj so simptomi (reakcije s PTSM prizadete osebe), ko se pojavijo v resničnem življenju odvisni od več dejavnikov. Na splošno jih je težko posploševati in univerzirati, v partnerskem življenju pa se najpogosteje izraža problem čustvene odtujenosti, tudi pri tistih veteranih, ki sicer ostajajo v dalj časa trajajočih zvezah. Veterani ravno zaradi čustvene nedostopnosti in nezmožnosti vzpostavljanja zaupanja do drugih pogosto ne morajo vzdrževati dolgih zvez.

Harkness in Zador (2001), ki se ukvarjata z vplivom PTSM na družino, pa ugotavljata, da se t. i. čustvena izolacija pojavlja v družinskem življenju veliko redkeje kot problemi z agresijo in izbruhi jeze. Čustveno izolacijo pojmujeta kot obnašanje, pri katerem se oseba izogiba ostalih ljudi, saj si preko zminimalizirane interakcije z drugimi ljudmi skuša ustvariti občutek varnosti. Veliko pogosteje se po njunem mnenju pojavi agresija, eden izmed dveh načinov reagiranja oseb s PTSM v odnosu do družine oz. partnerjev.

Prav tako meni Sipprelle, saj piše, da izbruhi jeze in agresivnost povzročajo mnogim veteranom resne probleme v medčloveških odnosih. Ti dve lastnosti sta omogočali preživetje v vojnih razmerah in sta se pokazali kot deloma uspešni pri reševanju problemov, ko so se vojaki vrnili v civilno življenje. Pretirano agresivno ravnanje veterane odtuja od sodelavcev, družine in prijateljev (povzeto po Sipprelle, 1994: 34).

Mnogi veterani se težko osredotočijo na druge ljudi ravno zaradi travmatične izkušnje. Manjkata jim predvsem sposobnost poslušanja in empatije (ibidem).

Harkness in Zador (2001: 336) navajata tri temeljne kategorije glede na to, kako simptomi PTSM vplivajo (določajo) kvaliteto relacije (odnosa) do drugih:

- skupina ponovnih doživetij (npr. motenj v spominu) vpliva na to, kako je žrtev sposobna biti prisotna v sedanosti,
- otrplost in simptomi izogibanja interferirajo s posameznikovo sposobnostjo prepoznavanja, moduliranja in izražanja občutkov,
- simptomi prerazdraženosti vplivajo na žrtvin občutek varnosti in sposobnosti zaupanja.

Vse tri kategorije lahko potencialno vodijo do problemov v zvezi z agresijo in izbruhi jeze (ibidem).

Ravno zato, ker PTSM najbolj prizadene prav ožje družinske člane, je veliko modernih, sodobnih terapij utemeljenih prav na zdravljenju z vključitvijo ostalih družinskih članov. Ker prizadeti s PTSM največ časa preživi ravno s partnerjem in otroki, je podpora z njihove strani v terapijah še posebej cenjena.

Obstajajo tri temeljne sestavine vsake uspešne partnerske oz. družinske terapije. Te so:

- psihoedukacija, izobraževanje, ki pomaga razumeti travmo in PTSM;
- razkritje travmatskih vsebin (pomaga razumeti mite, podoživljanja in izkrivljene poglede na svet, ki se značilno pojavljajo pri osebah s PTSM),
- dialektične značilnosti življenja s PTSM (terapevtu omogočajo, da pomaga družinam s tendenco nepremagljive preteklosti) (povzeto po Harkness, Zador, 2001: 345).

2.3.1.3 Sindrom Zalivske vojne (Gulf War Syndrome (GWS))

Sindrom Zalivske vojne je trenutno še vedno zelo aktualen predmet preučevanja zaradi relativno kratke časovne oddaljenosti od vojne, ki se je odvijala v letih 1990 in 1991 ter predvsem zaradi t. i. skrivnostnih bolezni, ki so neločljivo povezane s tem sindromom.

Same ZDA, ki so imele v Perzijskem zalivu največ vojakov, so imele dolgo časa probleme s priznanjem, da so med vojno uporabljale tudi nevarne in radioaktivne snovi, kot je osiromašen uran in ki so pustile zdravstvene posledice tudi na ameriških vojakih.

Wikipedija, spletna enciklopedija (<http://en.wikipedia.org/wiki>) povzema delo oz. ugotovitve Raziskovalno-svetovalnega komiteja za žrtve Zalivske vojne (Research Advisory Committee on Gulf War Veterans' Illnesses), ki ga podpira ameriška vlada in je preučeval povezanost sledečih faktorjev (možni potencialni vzroki), ki bi lahko povzročili Sindrom Zalivske vojne:

- stranski učinki cepiva proti antraksu iz zgodnjih 90-tih,
- kemična orožja kot živčni plin,
- ostanki streliva z osiromašenim uranom,
- nalezljive bolezni (paraziti).

2.3.1.3.1 *Cepivo proti antraksu*

Med potekom operacije Puščavski vihar, je bilo cepljenih proti antraksu 41 % ameriških vojakov in 57-75 % britanskih vojakov. Zgodnja različica cepiva proti antraksu iz 90-tih je bila vir nekaterih resnih stranskih učinkov, vključno s Simptomom Zalivske vojne. Po tistem, ko je bilo

cepivo vojakom vbrizgano, je pogosto povzročilo hude lokalne reakcije na koži, ki so trajale tedne in mesece. Čeprav je Administracija za hrano in zdravila (Food and Drug Administration (FDA)) odobrila cepivo, se za to cepivo⁹ nikoli ni izvedlo več kliničnih poskusov, kot je to ustaljena praksa z vsemi ostalimi cepivi v ZDA. 20.000 vojakov po vbrizganju cepiva iz antraksa je bilo med letoma 1998 in 2000 hospitaliziranih (Research Advisory Committee on Gulf War Veterans' Illnesses v http://en.wikipedia.org/wiki/Gulf_War_syndrome)

2.3.1.3.2 Kemično orožje

Wikipedija (http://en.wikipedia.org/wiki/Gulf_War_syndrome), ki povzema ugotovitve Research Advisory Committee on Gulf War Veterans' Illnesses, nadalje navaja, da so mnogi simptomi (razen nizke incidence rakastih obolenj) Sindroma Zalivske vojne enaki tistim, ki se pojavljajo pri zastrupitvi z organofosfati. Veterani Zalivske vojne so bili izpostavljeni obilici virov teh spojin, vključno z živčnim plinom in pesticidi. Preko 125.000 ameriških vojakov in 9.000 britanskih vojakov je bilo izpostavljenih živčnemu plinu, ko je bilo razstreljeno skladišče v iraškem mestu Khamisiyah leta 1991.

Eden najbolj nenavadnih dogodkov med namestitvijo in razporejanjem britanskih sil v arabski puščavi so bile stalne sprožitve NIAD alarmnih izvidniških sistemov, katere so uporabljali britanski vojaki na bojišču. NIAD, sistem za kemično in biološko detekcijo, ki je praviloma postavljen nekoliko proč od nameščene vojaške enote, se avtomatsko sproži, če zazna kakšno nezaželeno snov. Med namestitvijo vojakov so se ti detektorji sprožili ob različnih priložnostih, zato so vojaki nehali uporabljati zaščitne maske. Za sprožitev alarmov je bilo veliko vzrokov, kot je na primer dim, ki je prihajal iz helikopterjev in mimo vozečih džipov ter cigaretni dim. Čeprav je bil sistem NIAD uporabljen že neštokrat med mirovnimi vojaškimi vajami, je veliko število alarmov med Zalivsko vojno na vojake delovalo zavajajoče in ga niso vzeli resno (ibidem).

Po zračnem napadu 19. januarja 1991 so bile koalicijske sile izpostavljene majhnim (nesmrtonosnim) količinam kemično in biološko aktivnih snovi, ki so bile prvotno izpuščene v iraškem napadu z raketnimi konicami, raketami, topništvom ali letalskim strelivom. Enote za

⁹Cepivo proti antraksu, ki je bilo uporabljeno v zgodnjih 90-tih je drugačno od današnjih cepiv, ki so uradno odobrena za uporabo (povzeto po http://en.wikipedia.org/wiki/Gulf_War_syndrome).

kemično detekcijo s Češke, Francije in Velike Britanije so potrdile prisotnost kemično aktivnih snovi. Češke in francoske sile so o tem poročale ameriškim silam, ki so prav tako navedbe potrdile (ibidem).

2.3.1.3.3 Osiromašen uran

Osiromašen uran (DU) je bil prvič uporabljen v širšem obsegu med Zalivsko vojno v penetratorjih s pogonom na kinetično energijo in v mitraljezu na tankih. Strelivo z osiromašenim uranom pogosto zgori, ko zadene težko tarčo in proizvede strupene produkte izgorevanja.

Leta 2005 je bilo poznanega zelo malo o obsežni izpostavljenosti veteranov Zalivske vojne osiromašenemu uranu. Ravno zato je postalo to področje predmet dolge in pereče diskusije.

Ker je uran težka kovina in strupena kemična snov z nevrotoksičnimi (škoduje ledvicam) teratogeni (povzroča nepravilnosti v nosečnosti) ter tudi kancerogenimi lastnostmi, je izpostavljenost uranu povezana z raznovrstnimi boleznimi (ibidem).

2.3.1.3.4 Nalezljive bolezni

Nekateri ljudje so prepričani, da je Sindrom Zalivske vojne posledica kužnih bakterij. Pri nekaterih vojakih so se pojavili znaki izboljšanja potem, ko so bili le-ti zdravljeni z antibiotiki.

Prizadeti veterani in veteranske organizacije očitajo Raziskovalnemu – svetovalnemu komiteju za žrtve Zalivske vojne, da v tej raziskavi iz decembra 2005 niso upoštevali:

- dima, ki nastane pri zažiganju naftnih polj,
- posttravmatske stesne motnje in ostalih psiholoških in psihosomatskih vzrokov,
- sindroma povečane občutljivosti (CMS),
- bioloških orožij,
- koncentrirane dušikove kisline (IRFNA),
- raketnega goriva/oksidanta, uporabljenega v SS-1 balističnih raketah,
- raket dolgega dosega SA-2 Guideline ter drugih (povzeto po http://en.wikipedia.org/wiki/Gulf_war_syndrome).

Nekatere od predlaganih potencialnih vzrokov pa je Research Advisory Committee on Gulf War Veterans' Illness vnaprej zavrnil brez tega, da bi jih vključil v svojo raziskavo. Prav tako niso upoštevali požarov na naftnih vrtnah, katerih dim je vdihovalo veliko število vojakov; med njimi je večina trpela za akutno pljučno okvaro in drugimi kroničnimi boleznimi, vključno z astmo in bronhitisom (ibidem).

Po podatkih Raziskovalno-svetovalnega komiteja za žrtve Zalivske vojne so med najpogostejšimi prepoznanimi boleznimi, ki so nastale kot posledica Zalivske vojne sledeče:

- kožne bolezni,
- bolečine v sklepih in artritis,
- želodčne težave,
- težave z dihanjem,
- sindrom kronične utrujenosti,
- posttravmatska stresna motnja (PTSM) (povzeto po http://en.wikipedia.org/wiki/Gulf_war_syndrome).

Med obolelimi glede na narodnost vojakov se največ omenjenih bolezni pojavlja med ameriškimi in britanskimi veterani. Največji odstotek veteranov ima probleme s kožnimi boleznimi, med ameriškimi in britanskimi veterani se odstotek zbolelih giblje okrog 21 % (ibidem).

ZDA in Velika Britanija sta državi z najvišjim odstotkom resnih bolezni. Razlikujeta se od drugih držav po večji uporabi pesticidov, cepiv proti antraksu, nekoliko večji izpostavljenosti dimnemu izgorevanju nafte in kemičnemu onesnaževanju (ibidem).

Po drugi strani pa je Francija, ki na splošno velja za državo z najmanjšim odstotkom resnih bolezni, uporabljala manjšo količino pesticidov ter nobenih cepiv proti antraksu. Francozi so se v operaciji Puščavski vihar borili severneje in zahodnje od vseh ostalih vojaških enot, tako rekoč oddaljeni od vseh pomembnih vojaških spopadov (ibidem).

2.3.2 Zaposlitev

Naslednji množični problem, katerega sem zasledila pri prebiranju veteranskih vsebin, je velik problem s ponovno zaposlitvijo za bivše vojake, zdaj že veterane.

Veterani v novejši zgodovini niso imeli posebnih problemov z zaposlitvijo. Načeloma velja, da so se našla prosta delovna mesta za veterane med prvimi v državi, potem ko si je država od vojne in z njo povezane gospodarske krize opomogla. Sploh veterani zmagovitih držav (tudi po II. svetovni vojni) so imeli v veliko državah poseben status, ki jim je dajal prednost pri zaposlitvi pod parolo »služili domovini«.

Danes pa ni več tako. V mnogih državah imajo veterani po prenehanju pogodbe v vojaški službi probleme z iskanjem novega delodajalca.

Eden izmed razlogov je bolj postmoderno usmerjeno okolje in svet okrog nas, ki daje prednost postmodernim vrednotam, znotraj teh pa imata vojska in policija (ter vse ostale oblike represivnega formiranja države) bolj negativen predznak.

Drugi pomemben razlog, ki v večji meri vpliva na problem zaposlovanja veteranov, če pogledamo kot problem na državnem nivoju, je količina veteranov v posamezni državi. Največji problemi glede večjega števila brezposelnih veteranov se tako pojavljajo v državah, ki se soočajo z velikim številom mlade veteranske populacije.

Država, ki ima s tem največ problemov, je nedvomno ZDA. Stopnja nezaposlenosti ameriške veteranske populacije v starosti 20-24 je znašala v letu 2005 kar 15,6 %, kar skoraj za dvakrat presega stopnjo nezaposlenosti ostalih 20 do 24-letnikov, ki niso nikoli bili v vojaški službi in več kot trikrat državno povprečje brezposelnosti, ki je 5,1 %. Po statističnih podatkih je bil vsak šesti veteran v starosti od 20-24 let v letu 2005 nezaposlen (povzeto po http://www.miltap.com/articles/Young_Veterans_Job_Market.php).

Ameriški vladni raziskovalci so za tako visoko stopnjo brezposelnosti našli tri pogloblitve vzroke:

- veterani si sami vzamejo »odmor« in kasneje koristijo ugodnosti pri zaposlovanju in ugodnosti pri izobraževanju tako, da se vpišejo na kolidž,
- nekateri so zaključili službovanje v vojski prvič in ne znajo predstaviti svojih vojaških veščin civilnim zaposlovalcem,
- nekateri, ki so se vrnili iz spopadov v Iraku ali Afganistanu, trpijo za PTSM, kar povzroča stalne probleme pri delu in tega se delodajalci raje izogibajo (ibidem).

Po podatkih Ministrstva za delo (Department of Labor) je odstotek veteranske populacije v omenjeni starosti presegel stopnjo nezaposlenosti ostale neveteranske populacije v tej starostni skupini že leta 1990 in takrat se več ni izenačil. To obdobje nekako časovno sovpada s potekom Zalivske vojne, kjer je znotraj ZDA služilo 2.322.322 ljudi.

Vladna politika tako na čelu z Ministrstvom za delo s posebnimi programi zaposlovanja korigira tako nizko stopnjo zaposlenosti med veterani. Že leta 1998 je bil sprejet Veterans Employment Opportunities Act (VEOA), ki je postal vse bolj popularna metoda za veterane, da si najdejo službo. VEOR omogoča preference veteranov, ki so bili častno odpuščeni in so bili v vojaški službi skupaj tri ali več let. Na osnovi teh preferenc imajo potem prednost pri zaposlitvi.

Drug pomemben akt glede zaposlovanja veteranov je Jobs for Veterans Act, ki hkrati uvaja nekaj sprememb za program Veterans Readjustment Appointments (VRA), le-ta pa med drugim skrbi tudi za zaposlovanje vojnih invalidov.

Znotraj Ministrstva za delo pripravljajo tudi razne programe, ki vojakom olajšajo prehod v civilno okolje (Transition Assistance Programme). Začnejo se, ko je vojak uradno še v vojaški službi, ampak tik pred koncem izteka pogodbe (povzeto po http://www.miltap.com/articles/Young_Veterans_Job_Market.php).

Znotraj programov in delavnic se vojake na ponovno vključitev v civilno okolje pripravlja tudi v pisanju prošenj, pripravah na razgovor za službo in pogajanjih za plačo.

Vsekakor je življenje v vojaški organizaciji precej drugačno od življenja v civilnem okolju, zato je pomembno, da se vojake nekako pripravi na značilnosti in delovanje nevojaškega okolja. Kljub temu se veliko veteranov zaposli v civilnem delu vojaške organizacije (administrativna dela), varnostnih službah (varovanje ljudi in objektov), v administraciji ministrstev, če le izpolnjujejo za to predpisane stopnje izobrazbe. »Popularni poklici« za veterane so tako še delo v javnih službah, ki izvajajo nadzor nad prestopniki ter v službah za preprečevanje kriminala in zagotavljanje javnega reda (povzeto po <http://jobs.state.va.us/emplvetjobs.html>)

Veteranom, ki nimajo zadostne stopnje izobrazbe, preostanejo (težja) fizična dela, ko je npr. delo v gradbeništvu, ki je trenutno v ZDA med najbolj rastočimi panogami in ki »nudi« delo tudi dosti tujcem.

2.3.3 Stanovanje

Naslednji velik problem, s katerim se danes srečujejo veterani po prihodu domov iz vojaške službe je problem bivanja¹⁰. Ko odhajajo v vojaško službo, so praviloma mladi in za veliko vojakov to pomeni tako rekoč prvo zaposlitev. V večini primerov nimajo zagotovljenega svojega lastnega stanovanja. Po poteku pogodbe, ko se vrnejo v civilno okolje, tako velikokrat nimajo kje bivati.

Zagotoviti si svoje stanovanje je že na splošno velika, če ne največja življenjska investicija, pri veteranih pa predstavlja še poseben problem. Tako je po podatkih Ministrstva za veteranske zadeve (VA) vsak tretji odrasel moški, ki nima bivališča, služil v oboroženih silah, kar predstavlja skoraj eno četrtno vse brezdomske populacije v državi. VA meni, da je vzrok za to revščina veteranov, pomanjkanje podpore s strani družine in prijateljev ter življenje v negotovih okoliščinah (http://www.hrsa.gov/homeless/pa_materials/pa8/0603.pdf).

Pomemben razlog, zakaj veterani ne morejo sami rešiti svojih stanovanjskih problemov, so psihični problemi in bolezni (za njimi trpi polovica brezdomskih veteranov) in z njimi neločljivo povezana slaba možnost za zaposlitev (http://www.hrsa.gov/homeless/pa_materials/pa8/0603.pdf).

¹⁰Ugotovitev je nastala na podlagi analize razmer v ZDA.

97 % brezdomskih veteranov je moških in večina jih je samskih. Približno polovica brezdomskih veteranov trpi za duševnimi boleznimi in več kot dve tretjini imata probleme z zlorabo alkohola ali drog. 40 % jih ima tako duševne probleme kot tudi probleme z jemanjem drog ali z alkoholom (http://www.hrsa.gov/homeless/pa_materials/pa8/0603.pdf).

Ministrstvo za veteranske zadeve ima organiziranih več raznovrstnih programov za pomoč pri zagotavljanju bivališča za veterane brezdomce (homeless programs). V letu 2004 je tako znotraj teh programov ugodnosti koristilo 70.000 veteranov (http://www.hrsa.gov/homeless/pa_materials/pa8/0603.pdf).

Program »homeless programs« zagotavlja :

- odločno pristopanje k veteranom, ki živijo na cestah in skrb za tiste, ki bi lahko prišli v to situacijo,
- klinični pregled in napotitve na tretmane fizičnih in psihičnih motenj, vključujoč tudi probleme glede zlorabe substanc,
- dolgoročno (tranzicijsko) asistenco na domu, pomoč pri organiziranju pomoči in rehabilitacijo,
- pomoč pri zaposlovanju (http://www.hrsa.gov/homeless/pa_materials/pa8/0603.pdf).

Veliko veteranov, ki zaenkrat še živi v svojem (najetem) stanovanju, se boji, da v bližnji prihodnosti več ne bodo mogli plačevati najemnine.

Starejši veterani, predvsem tisti, ki so se bojevali v drugi svetovni vojni, v Vietnamu (1964-1975) ali Koreji (1950-1953) in ki po večini rabijo nujno medicinsko pomoč, živijo v t. i. veteranskih domovih (veterans homes). V teh domovih živi okrog 32.000 veteranov. Od leta 1990, ko je bilo v ZDA samo 33 veteranskih domov pa do zdaj je njihova številka narasla na 117. V domovih so tudi precej nižji stroški za nujno medicinsko oskrbo, in sicer od 12.000 dolarjev dalje, za razliko od 60.000 dolarjev, kolikor stane nujna medicinska oskrba doma (<http://www.chicagotribune.com/classified/realestate/over55/>).

Po podatkih ameriškega biroja za popis prebivalstva (Bureau of Census Reports) si povprečen, zaposlen veteran ne more privoščiti, da bi plačal na mesec več kot 46 dolarjev najemnine za stanovanje (<http://www.historymatters.gmu.edu/d/6907/>).

Zavedam se, da je nemogoče podati celosten vpogled v probleme veteranov, ki jih zaznavajo tako sami, kot za tiste, za katere drugi menijo, da veteranom otežujejo življenje in interakcijo z okoljem. Največji problemi, ki jih izpostavljajo tako veterani, kot tudi njihovi ožji družinski člani, so vsekakor zdravstveni problemi in psihične motnje, zato sem se tudi preučevanju tega problema najbolj posvetila. Večino raziskav, ki si bile v zadnjem času narejene med veteransko populacijo so raziskave v zvezi z motnjami. Trenutno najbolj aktualno je raziskovanje Sindroma Zalivske vojne, ravno zato, ker se znaki ponavadi pojavijo veliko kasneje po preživetih travmi. Raziskave, ki jih opravlja Ministrstvo za veteranske zadeve (VA) so v 83 % fokusirane izključno na psihične probleme veteranov.

V nekaterih državah se posamezne (skupine) veteranov povezuje z določenimi stereotipi. Za vietnamske veterane bi naj tako veljali negativni stereotipi, kot so »uživalci drog«, »brezdomci«, »psihični bolniki«.

Iz vietnamske vojne je v ZDA največ živečih veteranov (8.054.993). Tudi po statističnih podatkih jih je največ, ki so zboleli za PTSM ravno med vietnamskimi vojaki. Vseh, ki so v septembru 2004 dobili odškodnino za PTSM, je bilo 217.893, od tega kar dve tretjini (161.028) iz vietnamske vojne. Bistveno manj je bilo veteranov, ki so dobili odškodnino iz II. svetovne vojne (25.061) in še manj iz Zalivske vojne (13.524) (povzeto iz <http://www1.va.gov/opa/fact/amwars.asp> in <http://www1.va.gov/opa/fact/docs/ptsd.docin>).

Ameriški veterani se pritožujejo, da imajo veterani iz t. i. Vojne proti terorizmu (War on Terrorism), ki se je začela leta 2001 in še traja, gre za vojake, ki so se bojevali v Afganistanu in Iraku prednost pri medicinski oskrbi in bolnišničnih uslugah pred ostalimi (starejšimi) veterani.

3. Veterani v Sloveniji

V nadaljevanju svojega diplomskega dela se nameravam ukvarjati s problemi veteranov v Sloveniji.

V Sloveniji se pojavljajo tri kategorije veteranske populacije. Prvo so starejši veterani iz II. svetovne vojne, ki so si svoj status pridobili še v času SFRJ. Iz vojne za osamosvojitve Slovenije izhajata dve različni kategoriji veteranov – bivši pripadniki Teritorialne obrambe (TO), združeni v Zvezo veteranov vojne za Slovenijo (ZVVS) ter bivši pripadniki policije (tedanje milice), ki so organizirani v Združenje Sever.

3.1 Zakonsko varstvo vojnih veteranov

Vojnim veteranom pri nas varstvo zagotavlja *Zakon o vojnih veteranih (ZVV)* (*Uradni list RS, št. 63/95*), ki ima tri spremembe oz. dopolnitve:

Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o vojnih veteranih – ZVV-A (*Uradni list RS, št. 108/99*),

Zakon o spremembah Zakona o vojnih veteranih – ZVV-B (*Uradni list RS, št. 76/03*) in

Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o vojnih veteranih – ZVV – C (*Uradni list RS, št. 38/06*)

3.2.1 Status veteranov

Kriterij za dodelitev statusa vojnim veteranom je dejavnik, ki je največkrat sprožil spremembo zakona. Zadnja sprememba in dopolnitev (iz aprila leta 2006) je tako temeljito razširila priznavanje tega statusa tudi na t. i. civilni del obrambe. Gre za tiste državljane Republike Slovenije, ki so aktivno sodelovali v pripravah in izvajanju obrambnih nalog v času agresije na Republiko Slovenijo, niso pa bili neposredno udeleženi v oboroženih aktivnostih kot pripadniki nosilnih obrambnih sil (pripadniki TO RS, policisti, operativni delavci kriminalistične in obveščevalne službe, oboroženi pripadniki narodne zaščite, pripadniki enot za zveze). Slednji so si status vojnega veterana zagotovili že leta 1995, ko je bil prvič sprejet *Zakon o vojnih veteranih*.

2. člen zakona tako določa, da je vojni veteran:

- oseba, ki je sodelovala v bojih za obrambo slovenske severne meje v letih 1918 in 1919 (v nadaljnjem besedilu: borec za severno mejo) in slovenski vojni dobrovoljec iz vojn 1912-1918 (v nadaljnjem besedilu: vojni dobrovoljec);
- državljani Republike Slovenije, ki je bil kot pripadnik bivše jugoslovanske vojske v vojni od 6. 4. do 17. 4. 1941 odpeljan v ujetništvo;
- borec ali drug udeleženec narodnoosvobodilne vojne Slovenije, ki mu je čas udeležbe v NOV do 15. 5. 1945 po predpisih o pokojninskem in invalidskem zavarovanju všteti v pokojninsko dobo v dvojnem trajanju ali dejanskem trajanju ali mu je bilo na tej podlagi podeljeno državno odlikovanje;
- državljani Republike Slovenije, ki mu je čas udeležbe v NOV v drugih delih nekdanje Jugoslavije do 15. 5. 1945 po predpisih o pokojninskem in invalidskem zavarovanju všteti v pokojninsko dobo v dvojnem trajanju;
- državljani Republike Slovenije, ki mu je čas, prebit v oboroženih formacijah antifašističnega gibanja ali v oboroženem antifašističnem boju v drugih deželah in v zavezniških vojskah do 15. 5. 1945 po predpisih o pokojninskem in invalidskem zavarovanju dvojnó šteti v pokojninsko dobo;
- pripadnik Teritorialne obrambe Republike Slovenije, policist, operativni delavec kriminalistične in obveščevalno varnostne službe, oboroženi pripadnik narodne zaščite ter pripadnik enot za zvezo Republike in občin, ki je v vojaški agresiji na Republiko Slovenijo v času od 26. 6. do 18. 7. 1991 opravljal dolžnosti pri obrambi Republike Slovenije;

- Vojni veteran je tudi oseba, ki je v vojaški agresiji na Republiko Slovenijo v času od 26. 6. do 18. 7. 1991 opravljala naloge ali dolžnosti pri obrambi Republike Slovenije:
- a) *delavec upravnega organa, pristojnega za obrambne zadeve, ki je razporejen po vojni organizaciji in sistematizaciji upravnih organov;*
 - b) *delavec, odgovoren za obrambne priprave, v katerem od republiških upravnih organov, ki je bil razporejen po vojni organizaciji in sistematizaciji in je po odločitvi republiške koordinacijske skupine usklajeval obrambne aktivnosti iz pristojnosti tega organa v skladu s smernicami predsedstva Republike Slovenije o ukrepih za pripravljenost;*
 - c) *oseba, ki je sodelovala v pogajanjih s predstavniki takratne JLA kot član državne, pokrajinske ali območne komisije za pogajanja s komisijami Zveznega sekretariata za ljudsko obrambo, korpusov in garnizij JLA ter oseba, ki je neposredno prispevala k uspešnosti pogajanj o umiku JLA iz Republike Slovenije, za kar je prejela spominski znak »Pogajanja 1991«;*
 - č) *delavec upravnega organa, pristojnega za upravne notranje zadeve, ki je bil odgovoren za obrambne priprave in je oborožen opravljal upravne in strokovne naloge s področja upravnih notranjih zadev, če je bil dejansko prisoten na delu in je opravljal naloge v povečanem obsegu;*
 - d) *oseba, ki je bila na območju in v času oboroženih spopadov po odredbi policije vključena v opravljanje njenih nalog, ki so se nanašale na postavljanje in varovanje barikad in drugih ovir;*
 - e) *oseba, ki je po odredbi republiškega sekretarja za notranje zadeve opravljala naloge tajne hrambe oborožitve, streliva, minsko-eksplozivnih sredstev, opreme ali dokumentacije policije, tajne namestitve policijskih enot ter oseba, ki je bila v času oboroženih spopadov po odredbi republiškega sekretarja za notranje zadeve vključena v izvajanje oskrbe policijskih enot na terenu;*
 - f) *pripadnik ali pripadnica oskrbne enote republiške koordinacijske skupine;*
 - g) *pripadnik službe za opazovanje in obveščanje, ki je opravljal obrambne naloge v vizualni opazovalnici;*

- h) član ali članica republiškega, mestnega in občinskega štaba za civilno zaščito, član njihovih specializiranih enot pa ob pogoju, da je opravljal obrambne oziroma zaščitno –reševalne naloge v času oboroženih spopadov;*
- i) voznik ali voznica ali zdravstveni delavec v reševalnih vozilih nujne medicinske pomoči ali kot član operativnega sestava gasilske organizacije, ki je opravljal naloge zaščite in reševanja neposredno med oboroženimi spopadi;*
- j) obveznik ali obveznica delovne dolžnosti v podjetjih za distribucijo električne energije, v železniškem gospodarstvu, v PTT podjetjih, v cestnih podjetjih, v podjetju za upravljanje in vzdrževanje avtocest, Aerodromu Ljubljana in RTV Slovenija – oddajniki in zveze, ki je dejansko izvajal naloge po odločitvah republiške koordinacijske skupine in koordinacijskih podskupin, skladno s smernicami Predsedstva Republike Slovenije o ukrepih za pripravljenost;*
- k) predstojnik ali predstojnica zbirnega centra ali delavec zbirnega centra, ki je po odredbi predstojnika opravljal naloge varovanja zbirnega centra, varovanja ali nadzora vojnih ujetnikov v zbirnem centru;*
- l) delavec carinske službe, ki je izvajal operativne naloge po odločitvah in navodilih republiške koordinacijske skupine;*
- m) oseba, ki je kot predstavnik Izvršnega sveta Skupščine Republike Slovenije vzdrževala stike z Mednarodno nadzorno komisijo v času izpoljevanja njenega mandata v Republiki Sloveniji na podlagi Brionske deklaracije, in oseba, ki je pomagala pri vzdrževanju stikov Mednarodne nadzorne komisije z državnimi organi Republike Slovenije.*

Poleg teh določb pa Zakon o vojnih veteranih (2a člen)¹¹ dodeljuje status še :

- članom predsedstva Republike Slovenije in članom republiške koordinacijske skupine in podskupine, ki so to dolžnost opravljali v času vojaške agresije na Republiko Slovenijo od 26. 6. do 18. 7. 1991;

¹¹2a člen je bil dodan kasneje in sicer leta 1999 z Zakonom o spremembah in dopolnitvah zakona o vojnih veteranih (ZVV-A) Ur. l. RS, št. 108/99).

- osebi, ki je v obdobju od 17. 5. 1990 do 25. 6. 1991 opravljala dolžnosti organizatorja manevrske strukture narodne zaščite ter osebi, ki je po odločitvi organizatorja manevrske strukture narodne zaščite v tem obdobju opravljala naloge narodne zaščite, med katere je šteti tajno zbiranje, varovanje in hrambo orožja, streliva in vojaškega materiala oziroma vojaških ali obrambnih dokumentov v zasebnih oziroma neuradnih prostorih in lokacijah ter izvajanje obveščevalne in protiobveščevalne dejavnosti;
- delavcu organov za notranje zadeve, ki je ob osamosvojitvi Republike Slovenije v času od 26. 6. 1991 do 18. 7. 1991 kot pripadnik policijskih enot opravljal naloge, povezane z borbenimi dejstvi in delovanjem zvez policije, kriminalistične službe in varnostno-obveščevalne službe;
- pripadniku bivše Jugoslovanske ljudske armade, ki je po nalogu pristojnih organov Republike Slovenije od 17. 5. 1990 do 18. 7. 1991 izvajal vojaške, obveščevalne in protiobveščevalne naloge v korist Republike Slovenije;

Vojni veteran je prav tako pripadnik narodne revolucionarne organizacije – TIGR v obdobju od septembra 1927 do 13. 5. 1941.¹²

Vidimo, da je zakon postopoma razširil možnosti za uveljavitev statusa veterana, saj so tako zajete tudi tiste strukture prebivalstva, ki v vojni niso neposredno sodelovale v oboroženih aktivnostih.

3.2.2 Ugodnosti in pravice, ki izhajajo iz statusa veteranov

Zakon navaja sledeče pravice veteranov:

- veteranski dodatek,
- dodatek za pomoč in postrežbo,
- letni prejemek,

¹²Zakon o vojnih veteranih, 3. člen.

- zdravstveno varstvo,
- zdraviliško in klimatsko zdravljenje,
- brezplačna vožnja,
- pogrebna in
- priznanje pokojninske dobe.

Pravico do varstva po tem zakonu ima vojni veteran, ko dopolni 50 let ali je pri njem nastala popolna izguba delovne zmožnosti (delovni invalid I. kategorije invalidnosti).¹³.

Pravico do veteranskega dodatka¹⁴ lahko uveljavi veteran, če delež prejemkov na družinskega člana ne dosega osnove za veteranski dodatek glede na že omenjen pogoj (dopolnitev 50 let starosti ali delovni invalid I. kategorije invalidnosti).

Dodatek za pomoč in postrežbo lahko uveljavi vojni veteran, ko dopolni 50 let starosti ali je pri njem nastala trajna popolna izguba delovne zmožnosti ob pogojih in v višini po predpisih o pokojninskem in invalidskem zavarovanju.

Letni prejemek lahko uveljavi veteran s priznano pokojninsko dobo v dvojnem trajanju od leta 1941 neprekinjeno do 15. 5. 1945, borec za severno mejo in vojni dobrovoljec, odlikovalec z najvišjim državnim odlikovanjem ter organizator narodne zaščite, ko je dopolnil 50 let starosti ali je pri njem nastala popolna izguba delovne zmožnosti.

Pravico do zdravstvenega varstva po tem zakonu ima vojni veteran, ko dopolni 50 let starosti ali pa je pri njem nastala trajna popolna izguba delovne zmožnosti.

Do zdraviliškega in klimatskega zdravljenja je prav tako upravičen veteran, ko dopolni 50 let starosti ali je pri njem nastala trajna popolna izguba delovne zmožnosti. Uveljavlja se po pogojih in v obsegu predpisanem v zakonu za vojne invalide.

¹³Priznanje pokojninske dobe lahko vojni veteran uveljavi ne glede na to določbo.

¹⁴9. člen zakona določa, da je osnova za ugotavljanje pravice do veteranskega dodatka in za določanje njegove višine enaka osnovi za ugotavljanje pravice do invalidskega dodatka po Zakonu o vojnih invalidih.

Pravico do brezplačne vožnje ima veteran na ozemlju Republike Slovenije, ki je starejši od 50 let ali je pri njem nastala popolna izguba delovne zmožnosti za potovanje z avtobusom ali vlakom in sicer za skupaj štiri potovanja letno.¹⁵

Pogrebnilno lahko uveljavi oseba, ki oskrbi pogreb vojnega veterana s priznano pokojninsko dobo v dvojnem trajanju od leta 1941 neprekinjeno do 15. 5. 1945, borca za severno mejo in vojnega dobrovoljca, organizatorja narodne zaščite ali odlikovalca z najvišjim državnim odlikovanjem.

Priznanje pokojninske dobe lahko uveljavi vojni veteran pred dopolnjenim petdesetim letom starosti, ki mu je status vojnega veterana priznan iz naslova udeležbe pri obrambi med agresijo na Republiko Slovenijo v letu 1991 ter vojni veteran (borec in drug udeleženec narodnoosvobodilne vojne, ki mu je čas udeležbe v NOV do 15. 5. 45 po predpisih o pokojninskem in invalidskem zavarovanju všteti v pokojninsko dobo v dvojnem ali dejanskem ali mu je na tej podlagi dodeljeno državno odlikovanje) in ki je bil v času prebitem v okoliščinah za priznanje statusa vojnega veterana, mlajši od 15 let. Čas prebit v okoliščinah za priznanje statusa vojnega veterana šteje v pokojninsko dobo kot posebna doba.

3.2 Upravičenci po drugih zakonih

Tisti veterani, ki so bili v oboroženem spopadu ranjeni ali oboleli, so zaščiteni z Zakonom o vojnih invalidih¹⁶ (Ur. l. RS, št. 63/1995), ki je doživel tri spremembe in dopolnitve (Ur. l. RS, št. 19/1997, Ur. l. RS, št. 21/1997 ter Ur. l. RS, št. 75/1997). Zakon določa, da je vojni invalid oseba, ki je v okoliščinah po tem zakonu kot neposredno posledico tek okoliščin brez svoje krivde dobila najmanj 20 % okvaro zdravja zaradi poškodbe ali bolezni ali poslabšanja bolezni, ki jo je imela že prej, ali za katero sicer ni mogoče zanesljivo ugotoviti, da so jo povzročile te okoliščine, vendar je mogoče sklepati, da so vojne razmere znatno vplivale, da se je poslabšala.

¹⁵Pravica do koriščenja brezplačne vožnje imajo samo nekatere kategorije veteranov in sicer veteran s priznano pokojninsko dobo v dvojnem trajanju od leta 1941 neprekinjeno do 15. 5. 1945, borec za severno mejo in vojni dobrovoljec, organizator narodne zaščite ter odlikovalec z najvišjim državnim odlikovanjem.

¹⁶Po Zakonu o vojnih invalidih lahko črpajo ugodnosti iz tega naslova poleg vojaških vojnih invalidov, vojaških mirnodobnih invalidov in civilnih invalidov vojne tudi njihovi družinski upravičenci, le-ti so po zakonu: zakonec, otroci, posvojenci, starši, posvojitelj, očim in mačeha. Zakon določa kot pogoj za pridobitev varstva, da ga je vojni invalid oz. padli borec preživljal vsaj zadnje leto pred smrtjo (razen otrok in posvojencev, ki jim varstvo (družinska invalidnina) pripada brez omenjenega pogoja do dopolnjenega 15. leta starosti, oziroma izjemoma do 27. leta, če ima status rednega študenta).

Zakon razlikuje med vojaškimi vojnimi invalidi¹⁷, vojaškimi mirnodobnimi invalidi¹⁸ in civilnimi invalidi vojne.¹⁹

Po zakonu o vojnih invalidih je bilo na dan 1. 1. 2006 upravičencev po tem zakonu 7.054, pravice, ki jim po zakonu pripadajo, so:

- invalidnina,
- dodatek za posebno invalidnost,
- dodatek za pomoč in postrežbo,
- povračilo prispevkov za socialno zavarovanje,
- zdravstveno varstvo,
- zdraviliško in klimatsko zdravljenje,
- rehabilitacija (poklicna rehabilitacija, oskrbnina, sofinanciranje prilagoditve prostorov in tehnične opreme ter delovnega mesta, funkcionalne oblike pomoči),
- invalidski dodatek,
- popust pri vožnji,
- povračilo potnih stroškov.

Tisti vojni invalidi, ki ne izpolnjujejo pogojev za priznanje statusa vojnega veterana (dolžnosti pri obrambi Republike Slovenije) lahko uživajo ugodnosti, ki jim pripadajo po Zakonu o žrtvah vojnega nasilja. Po Zakonu o žrtvah vojnega nasilja so tako tudi zaščiteni slovenski mobiliziranci v nemško vojsko med II. svetovno vojno, ki si prav tako prizadevajo pridobiti status veterana. Skupno število upravičencev po Zakonu o žrtvah vojnega nasilja je bilo na dan 1. 1. 2006 59. 571.²⁰

¹⁷ Vojaški vojni invalid je po zakonu:

- oseba, ki je dobila okvaro zdravja pri opravljanju vojaških in drugih dolžnosti za cilje obrambe Republike Slovenije,
- oseba, ki je dobila okvaro zdravja v enakih okoliščinah v bojih za obrambo slovenske severne meje (1918-1919), kot udeleženec narodnoosvobodilne vojne (1941-1945) in ob vojaški agresiji na Republiko Slovenijo (1991).

¹⁸ Vojaški mirnodobni invalid je oseba, ki je v miru pridobila okvaro zdravja pri opravljanju vojaške dolžnosti.

¹⁹ Civilni invalid vojne je oseba, ki je dobila okvaro zdravja kot nevojaška oseba.

²⁰ Mobiliziranci v nemško vojsko so že nekaj časa predmet diskusije o tem, ali sodijo v veterane ali ne. Zaradi temeljnega načela o vojnih veteranih, da so to osebe, ki so opravljale vojaške dolžnosti za obrambo Slovenije, jim ta status ne pripada. Obstajajo različni podatki o njihovem številu, ki se gibljejo med 36.000 do 40.000 (po nekaterih

Žrtve vojnega nasilja štiti Zakon o žrtvah vojnega nasilja (Ur. l. RS, št. 63/1995, št. 8/1996, št. 44/1996, št. 70/1997, št. 43/1999, št. 28/2000, št. 64/2001, št. 110/2002), ki je doživel številne spremembe in dopolnitve; kar dve v letu 1996, v letih 1997, 1999, 2000, 2001 in 2002 pa eno. Z spremembami zakona se je krog upravičencev zelo razširil, prvotno pa so bili varstva po tem zakonu deležni izgnanci, taboriščniki, zaporniki, delovni deportiranci, interniranci, begunci, ukradeni otroci in prisilni mobiliziranci, pri katerih je prisilni ukrep trajal najmanj tri mesece. Pogoj trajanja prisilnega ukrepa vsaj tri mesece je še vedno določen z zakonom (3. člen).

3.3 Institucionalna skrb za vojne veterane

V Sloveniji je skrb za vojne veterane prevzelo Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve. Z organizacijskega vidika Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve so vojni veterani skupaj z vojnimi invalidi in žrtvami vojnega nasilja združeni v Sektor za vojne invalide, vojne veterane in žrtve vojnega nasilja.

Temeljna aktivnost sektorja je sistemsko urejanje področja in revizija odločb organov prve stopnje (pristojnih upravnih enot), s katerimi so bili zahtevki strank rešeni pozitivno, in reševanje pritožb zoper odločbe prvostopnih organov. Med naloge tega področja sodi tudi sklepanje pogodb z naravnimi zdravilišči, kar omogoča realizacijo pravice do zdraviliškega in klimatskega zdravljenja, sodelovanje in pomoč društvom, ki jim je ministrstvo podelilo status društva v javnem interesu, ter priprava zakonov in drugih predpisov s področja dela sektorja (glej www.mddsz.gov.si).

Ministrstvo prav tako skrbi za urejanje in redno vzdrževanje vojaških grobišč ter vzdrževanje vojaških pokopališč.

Po podatkih Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve je bilo iz evidence stanja na dan 1. 1. 2006 vseh upravičencev po Zakonu o vojnih veteranih 64.939.²¹ Od tega je bilo 21.920 veteranov

podatkih celo 60.000) Slovencev letnikov 1909 do 1929. Po vojaškem urjenju so bili poslani na vzhodno, nekaj pa na zahodno fronto. Posebej se za razlikovanje njihovega statusa in statusa veterana zavzemajo borci in udeleženci NOB.

²¹Številka ne zajema samo oseb s priznanim statusom, ampak tudi družinske člane umrlega veterana, ki koristijo ugodnosti iz tega zakona.

oz. upravičencev po tem zakonu iz druge svetovne vojne ter 43.019 oseb iz vojne za osamosvojitve Slovenije.

3.3.1 Veteranske organizacije in združenja

3.3.1.1 Zveza veteranov vojne za Slovenijo

Zveza veteranov vojne za Slovenijo (ZVVS) je bila ustanovljena leta 1993 in ima uradno nekaj čez 27.000 članov s statusom. Zveza ima ta naziv šele od maja 2000, ko se je preimenovala iz Združenja v Zvezo (povzeto po Slovenska vojska, 8. julij 2000, str. 5, Slovenska vojska, 18. februar 1994, str. 17 in Veteran, april 2005, str. 6).

Po statutu²² je domoljubna, samostojna, nestrankarska, nepridobitna ter nevladna organizacija. Sestavljena je iz pokrajinskih odborov in območnih združenj in sicer obsega 13 pokrajinskih odborov (PO ZVVS), ki so geografsko zaokroženi ter 54 območnih združenj (OZ ZVVS). Območna združenja (OZ ZVVS) so pomembna, ker so pristojna za neposredno pomoč članov v procesu pridobitve statusa, saj se status veterana z vso potrebno dokumentacijo ureja na lokalni ravni.

Glavne naloge so določene s statutom Zveze veteranov vojne za Slovenijo. Med najpomembnejše lahko štejemo:

- ohranjanje spomina na osamosvojitveno vojno za Slovenijo,
- zastopanje in uveljavljanje interesov članstva,
- sodelovanje z veteranskimi in drugimi organizacijami doma in v tujini,
- nudenje strokovne pomoči pri uveljavljanju pravic na podlagi odločb s področja urejanja zadeve veteranstva,
- skrb za postavljanje in ohranjanje obeležij osamosvojitvene vojne.

Z vidika članov sta med najpomembnejšimi dejavnost zveze - skrb in pomoč socialno ogroženim članom (znotraj zveze za to skrbi kadrovska komisija oziroma Komisija za statusna in kadrovska vprašanja) ter brezplačna pravna pomoč članom zveze.

²²Statut zveze veteranov vojne za Slovenijo je bil sprejet na ustanovnem glavnem zboru ZVVS dne 20. maja 2000.

Tako so leta 2004 na podlagi Pravilnika o dodeljevanju solidarnostne pomoči²³ dodelili pomoč 35 članom, medtem ko je bila organizirana pravna pomoč znotraj organizacije »nudena« 40 članom (povzeto po Veteran, april 2005, str. 7). Ta pomoč je v letu 2005 še narasla. Na podlagi Pravilnika o dodeljevanju solidarnostne pomoči so lani dodelili pomoč 94 socialno ogroženim članom, za kar so porabili 5,5 milijonov tolarjev, kar je za več ko tri krat več kot v letu 2004, ko je bilo skupno dodeljenih 1,78 milijona sredstev solidarne pomoči že omenjenim 35 članom (povzeto po Veteran, junij 2006, str. 28).

Po besedah njihovega vodstva so njihove prioritete v ohranjanju slovenske samobitnosti tudi na tak način, da si bodo še naprej prizadevali za poimenovanje ulic, trgov, ustanov po dogodkih in aktivnostih iz leta 1990 in 1991.

Zveza prav tako opravlja na nek način zgodovinsko pomembno vlogo z zbiranjem dokumentacije in spominskega gradiva iz leta 1990 in 1991. ZVVS na svoji spletni strani (www.zvvs.si) tako poziva, naj se fizično in pravno zaščitijo vsi dokumenti povezani s slovensko osamosvojitvijo.

Javnost o dogodkih iz osamosvojitvene vojne seznanjajo prav tako z glasilom »Veteran«, ki izhaja tri krat letno in sicer v nakladi 22.500 izvodov. Brezplačno ga pošljejo na dom njihovim članom, medtem ko 900 izvodov pošljejo na naslove raznih institucij - na tak način skrbijo za promoviranje veteranske dejavnosti.

Organizacija je po besedah vodstva (kot je tudi določeno z statutom) povsem strankarsko neopredeljena in se ne naslanja na katerokoli izmed političnih opcij; vsekakor pa se v organizaciji strinjajo, da je nemogoče govoriti o tem, da dogajanja in spremembe v družbenopolitičnem prostoru na njih nimajo vpliva. Nenazadnje se iz državnega proračuna tudi financirajo, kar pa mora potrditi parlament (glej Veteran, 2005, št. 26, str. 6 in 7)²⁴.

²³S Pravilnikom o dodeljevanju solidarnostne pomoči ZVVS ureja pogoje dodeljevanja solidarnostne pomoči svojim članom in svojem padlih, z namenom lajšanja socialnih stisk.

²⁴V letu 2004 je tako ZVVS iz proračuna dobila 56 milijonov SIT. Po statutu pa se ZVVS financira še: iz prihodkov in materialnih pravic in dejavnosti ZVVS, z darili in volili, s prispevki donatorjev, iz dela članarine ter iz drugih virov.

3.3.1.2 Združenje Sever

Naslednja organizacija, ki prav tako izhaja iz osamosvojitvene vojne, je Zveza policijskih veteranskih društev Sever ali krajše Združenje Sever. Temeljna razlika in hkrati tudi razlog, da v Sloveniji iz t. i. istega obdobja obstajata dve različni veteranski organizaciji – je v strukturi članstva, glede na sile znotraj katerih so se le-ti bojevali.

Medtem ko so člani ZVVS v času osamosvajanja Slovenije delovali predvsem znotraj Teritorialne obrambe, so člani Združenja Sever predvsem bivši pripadniki organov za notranje zadeve ter prostovoljci, ki so sodelovali z organi za notranje zadeve. Vendar pa pogoj za članstvo (iz tega še ne izhajajo pravice in ugodnosti, temveč si je potrebno zagotoviti status veterana) ni sodelovanje znotraj organov za notranje zadeve, v Združenje Sever se lahko včlanijo tudi prostovoljci, ki so bili s svojimi aktivnostmi neposredno vključeni v vojno za osamosvojitvev Republike Slovenije.²⁵

Naloge združenja so zapisane v statutu združenja, med glavne sodijo:

- seznanjanje strokovne in širše javnosti z aktivnostmi članov združenja v času demokratičnih procesov v Sloveniji in o pripravah ter neposrednih aktivnostih v vojni za osamosvojitvev Slovenije;
- pridobivanje in hranjenje pisne, slikovne in zvočne dokumentacije o aktivnostih za zaščito demokratičnih procesov v Sloveniji in o pripravah ter neposrednih aktivnostih v vojni za Slovenijo;
- organiziranje raznih oblik strokovnih srečanj na temo posameznih aktivnosti in dogodkov v času demokratičnih procesov v Sloveniji in priprav ter vojne za osamosvojitvev Slovenije;

²⁵Ker se je z novelo zakona o vojnih veteranih leta 2006 (Ur. l. RS št. 38/06) status razširil tudi na nekatere nove kategorije bivših pripadnikov policije, tedanje milice (delavec upravnega notranjega organa, ki je oborožen opravljal upravne in strokovne naloge s področja upravnih notranjih zadev; oseba, ki je bila po odredbi policije vključena v opravljanje njenih nalog; oseba, ki je po odredbi republiškega sekretariata za notranje zadeve opravljala naloge tajne hrambe oborožitve, streliva, minsko-eksplozivnih sredstev, opreme ali dokumentacije policije, tajne namestitve policijskih enot ter oseba, ki je bila v času oboroženih spopadov po odredbi republiškega sekretariata za notranje zadeve vključena v izvajanje oskrbe policijskih enot na terenu) je razkorak med tistimi znotraj organizacije, ki imajo status veterana in tistimi, ki ga nimajo, (vedno) manjši.

- organiziranje spominskih svečanosti ob obletnicah dogodkov in časa demokratičnih procesov v Sloveniji;
- skrb za vsestransko pomoč ranjenim policistom ter svojcem padlih policistov v vojni za Slovenijo (Zveza policijskih veteranskih društev »Sever« - statut, <http://www.zdruzenje-sever.si/statut.php>).

Združenje prav tako skrbi za uveljavljanje interesov vojnih veteranov pri državnih organih Republike Slovenije, nudenje pomoči vojnim veteranom pri uveljavljanju njihovih pravic in organiziranje humanitarnih aktivnosti za pomoč socialno ogroženim. Večja takšna socialna pomoč članom Združenja je bila denarna pomoč članom z območja Posočja²⁶, ki so utrpeli posledice potresa (povzeto po <http://www.zdruzenje-sever.si/dogodkivec.php?id=14>).

Združenje se je poimenovalo po akciji Sever, s katero so takratni organi za notranje zadeve leta 1989 preprečili »miting resnice« v Ljubljani, in sicer deluje od leta 1994. Združenje Sever je tako po statutu²⁷ prostovoljno, nepolitično, domoljubno združenje policijskih veteranskih društev Sever, katerih člani so kot pripadniki organov za notranje zadeve Republike Slovenije ali kot prostovoljci sodelovali z organi za notranje zadeve pri aktivnostih za zaščito demokratičnih procesov v Sloveniji ali pa so bili s svojimi aktivnostmi neposredno vključeni v vojno za osamosvojitve Republike Slovenije (<http://www.zdruzenje-sever.si/predstavitev.php> in <http://www.zdruzenje-sever.si/statut.php>).

Znotraj združenja se prav tako zavzemajo za oblikovanje krovne veteranske organizacije, ki bi zajemala vse tri – sedaj razdeljene veteranske organizacije – poleg Združenja Sever še ZVVS in Zvezo združenj borcev in udeležencev NOB. Kljub temu pa obstajajo že med njimi in ZVVS razhajanja glede nekaterih perečih tem – tak problem so recimo »izbrisani«, do katerih ZVVS nima pozitivnega in tolerantnega stališča.

²⁶V letu 2004 so tako zbirali pomoč za 8 članov Društva Sever severne Primorske, ki so utrpeli premoženjsko škodo ob potresu julija 2004.

²⁷Statut Združenja Sever je ustanovna skupščina sprejela 23. 5. 1998. Poleg splošnih določb o društvu, določa tudi namen, cilje in naloge združenja, članstvo ter pravice in obveznosti članov ter organizacijsko sestavo.

3.3.1.3 Zveza združenj borcev in udeležencev NOB Slovenije

Medtem ko se obe navedeni veteranski organizaciji zavzemata predvsem za ohranjanje spomina na dogodke iz vojne za osamosvojitve Slovenije, se Zveza združenj borcev in udeležencev NOB Slovenije (ZZB NOB Slovenije) zavzema predvsem na ohranjanje spomina na narodnoosvobodilni boj in slovenski upor proti fašizmu in nacizmu.

ZZB NOB Slovenije deluje že od leta 1948 in je bila ustanovljena po koncu II. svetovne vojne ker »so se vse bolj zapletali odnosi z zahodnimi zavezniki, hkrati pa so se že kazali konflikti z vzhoda s Sovjetsko zvezo, s katero smo imeli med vojno največ zaupanja« (50 let delovanja Zveze združenj borcev in udeležencev narodnoosvobodilnega boja Slovenije, 1998:10)

Takrat je imela status družbenopolitične organizacije, ki je bila strankarsko aktivna in sodelovala v kreiranje politike (krepitve povojne komunistične oblasti v okviru federativne ureditve zvezne države)²⁸. Po večstrankarskih volitvah in spremembi političnega sistema v Sloveniji pa se je v skladu z Zakonom o društvi spremenila v samostojno organizacijo, ki deluje kot subjekt civilne družbe, torej povsem nestrankarsko.

V skladu s tem se je nekako spremenil tudi njen program dela. Znotraj bivše zvezne države Jugoslavije so bile prioritete v delovanju Zveze borcev narodnoosvobodilne vojne Slovenije (kot se je takrat imenovala) poleg že omenjenega ohranjanja oblasti, tudi delo na humanitarno-pravnem področju (skrb za množico otrok, žrtev vojne, vdov padlih borcev, umorjenih talcev ter pravna skrb za borce v smislu uživanja pravic, ki izhajajo iz statusa²⁹), na zakonodajnem pa so si prizadevali urediti status žrtvam vojnega nasilja.

²⁸Krepitev komunistične oblasti v SFRJ je bila Zvezi borcev narodnoosvobodilne vojne Slovenije formalno omogočena z ustavno uvedbo delegatskega sistema.

²⁹Poleg tega je bila ZZB NOV Slovenije aktivna tudi pri reševanju stanovanjskih problemov; borcem in udeležencem narodnoosvobodilnega boja so omogočili najetje posojila za razrešitev njihovega stanovanjskega problema ter za adaptacijo stanovanj ali hiš. Republiška zakonodaja je predpisala obvezno izločanje 0,5 odstotkov – 4 odstotke stanovanjskega prispevka vseh zaposlenih z namensko uporabo za urejanje stanovanjskih vprašanj borcev (povzeto po 50 let delovanja zveze združenj borcev in udeležencev narodnoosvobodilnega boja Slovenije, 1998:36).

Po statutu³⁰ je ZZB NOB Slovenije domoljubna organizacija udeležencev narodnoosvobodilnega in protifašističnega boja, v katero se zaradi uresničevanja svojih skupnih interesov združujejo združenja borcev in udeležencev narodnoosvobodilnega boja in tudi druga društva, ki imajo podobne cilje in naloge. ZZB NOB Slovenije ima tako na podlagi Zakona o društvih (Ur. l. RS, št. 60/95) status društva, ki deluje v javnem interesu.

Današnje glavno delovanje znotraj zveze se usmerja predvsem »proti poskusom prevrednotenja ali celo kriminalizacije narodnoosvobodilnega boja ali njegovih udeležencev« (Programski temelji in usmeritve delovanja zveze združenj borcev in udeležencev NOB Slovenije, 2002). V ta namen so na seji junija 2006 objavili tudi »Izjavo o ponarejanju nekaterih zgodovinskih dejstev o II. svetovni vojni na Slovenskem«, v kateri med drugim navajajo, da obsojajo povojne izvensodne poboje³¹, ampak da to ne sme biti razlog za splošno negativen in obsodilen odnos do partizanstva in narodnoosvobodilnega boja.

Humanitarno pomoč svojim članom (denarna pomoč v hudi socialni stiski, kot so naravne in druge nesreče, brezposelnost, težka bolezen, smrt; prispevki za zdravljenje; sofinanciranje zdravniških pregledov ter posegov...) zagotavljajo preko ustanove Franc Rozman - Stane³², kjer zbirajo donacije in finančna sredstva v ta namen. Ustanova Franc Rozman - Stane dodeljuje sredstva tudi za gradnjo in vzdrževanje spomenikov ter izdajo knjig in brošur.

Uprava ustanove, ki med drugim odloča tudi o dodeljevanju sredstev, je v letu 2004 odobrila denarno pomoč 55 posameznikov (večina vlagateljev je prosilo pomoč pri kritju stroškov zdraviliškega zdravljenja, nekoliko manj pri kritju stroškov zdravil in zdravstvenih pripomočkov, ki jih ne krije zdravstveno zavarovanje, nekateri pa so zaprosili za pomoč zaradi plačila operativnih posegov, za katere je čakalna doba zelo dolga, ampak bistveno vplivajo na kvaliteto življenja – med njimi prednjačita operacija sive mreže in kolkov). Višina denarne pomoči je odvisna od prihodkov na družinskega člana in znaša največ 150.000 SIT, razen v primerih

³⁰Statut ZZB NOB Slovenije je bil sprejet 12. 5. 2002.

³¹Povojni izvensodni poboji so še vedno predmet razprave, obstajajo različne ocene, šlo naj bi za 20.000-50.000 ljudi, v katere so vključeni tako domobranci, četniki, ustaši, belogardisti in tudi civilno prebivalstvo in ki naj bi jih pobili partizani.

³²Ustanoviteljice fundacije Franc Rozman Stane so: ZZB NOB Slovenije, Zveza društev vojnih invalidov Slovenije, Zveza policijskih veteranskih društev Sever, Zveza slovenskih častnikov, Društvo za negovanje rodoljubnih tradicij TIGR Primorske, ZVVS in Društvo izgnancev Slovenije 1941-1945.

naravnih nesreč in v drugih izjemno težjih socialnih razmerah, pomoč pri izobraževanju brezposelnih prosilcev ali pomoč pri šolanju njihovih otrok – ta je lahko tudi višja od navedenega zneska.

Člani ZZB NOB Slovenije (članstvo ZZB še vedno narašča, ravno zato, ker ZZB privablja tudi nove člane, ki neposredno s samim narodnoosvobodilnim bojem nimajo nobene zveze, ampak kot člani ohranjajo zgolj spomin na pretekle boje Slovenk in Slovencev – le-teh je po podatkih organizacije že petina) se lahko v svoji organizaciji obrnejo tudi po pravno ali drugo strokovno pomoč.

3.4 Družbeni položaj vojnih veteranov (kazalci)

Za ugotavljanje položaja vojnih veteranov v Sloveniji bom uporabila 4 indikatorje (kazalce):

- zakonsko varstvo in obremenitev proračuna,
- raziskave slovenskega javnega mnenja,
- zastopanost vsebin v dnevnem časopisju (medijska pokritost),
- zastopanost vsebin v osnovnošolskih in srednješolskih učbenikih.

3.4.1 Zakonsko varstvo veteranov in obremenitev proračuna

Kako je v določeni družbi formalno-pravno (ustava, zakoni, podzakonski akti...) urejeno varstvo določene socialne skupine (v tem primeru veteranov) je v veliki meri odraz odnosa družbe do te skupine. Zato je pomembno, da je veteranom tudi zakonsko zagotovljeno ustrezno varstvo, kar pa ima določene finančne posledice za proračun.

Pri nas je varstvo veteranom zagotovljeno že z najvišjim formalno-pravnim aktom - ustavo. Ustava Republike Slovenije namreč v 3. odstavku 50. člena določa, da je vojnim veteranom zagotovljeno posebno varstvo v skladu z zakonom. Ustava ne opredeljuje vsebine varstva veteranov, temveč to v celoti prepušča ureditvi s posebnim zakonom.

Zakon o vojnih veteranih (Ur. l. RS, št. 63/95, št. 108/99, št. 76/03 in št. 38/06), ki je bil sprejet leta 1995³³ je z novelami postopno razširil krog upravičencev do statusa veterana. S prvim sprejetjem zakona (Ur. l. RS, št. 63/95) je status iz osamosvojitvene vojne pripadel zgolj pripadnikom nosilnih obrambnih sil, ki so v vojaški agresiji na Republiko Slovenijo leta 1991 opravljale dolžnosti pri njeni obrambi (pripadniki teritorialne obrambe, policisti, oboroženi pripadniki narodne zaščite ter pripadniki enot za zveze, operativni delavci kriminalistične in obveščevalno-varnostne službe).

Z novelo zakona leta 1999 (Ur. l. RS, št. 108/99) so bili kot vojni veterani opredeljeni tudi člani Republike Slovenije in člani republiške koordinacijske skupine, ki so to dolžnost opravljali v času vojaške agresije, pa osebe, ki so že pred agresijo (v obdobju med 17. 5. 1990 in 25. 6. 1991) opravljale dolžnosti organizatorjev manevrske strukture narodne zaščite oziroma so po njihovi odločitvi opravljali nekatere naloge narodne zaščite ter delavci organov za notranje zadeve, ki so ob osamosvojitvi Republike Slovenije kot pripadniki policijskih enot opravljali naloge, povezane z borbenimi dejstvi in delovanjem zvez policije, kriminalistične službe in varnostno-obveščevalne službe. Prav tako se je s to spremembo in dopolnitvijo zakona status veterana razširil na bivše pripadnike JLA, ki so po nalogu pristojnih organov Republike Slovenije od 17. 5. 1990 do 18. 7. 1991 izvajali vojaške, obveščevalne in protiobveščevalne naloge v korist Republike Slovenije.

Z zadnjo novelo zakona (Ur. l. RS, št. 38/06) se je status veteranov razširil na civilni del obrambe – državljane republike Slovenije, ki so aktivno sodelovali v pripravah in izvajanju obrambnih nalog v času agresije na Republiko Slovenijo na podlagi delovnih obveznosti in odločitev pristojnih republiških, pokrajinskih ali občinskih organov ter vojaških poveljstev.

³³Do sprejetja t. i. slovenske vojne zakonodaje leta 1995, ko so bili sprejeti kar trije vojni zakoni: Zakon o vojnih veteranih, Zakon o vojnih invalidih in Zakon o žrtvah vojnega nasilja je bila v veljavi jugoslovanska borčevska in invalidska zakonodaja, ki je urejala temeljna vprašanja varstva borcev in invalidov, zanemarjala pa vse kategorije žrtev vojnega nasilja (povzeto po 50 let delovanja Zveze združenj borcev in udeležencev narodnoosvobodilnega boja Slovenije, 1998: 11).

Znotraj celega Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve (MDDSZ) je bilo v letu 2004 porabljenih 7,1 % vseh sredstev Ministrstva za varstvo vojnih invalidov, veteranov in žrtev vojnega nasilja³⁴.

Če ta odstotek prevedemo v številke, to pomeni, da je bilo v letu 2004 za varstvo vseh kategorij vojnih veteranov, vojnih invalidov in žrtev vojnega nasilja porabljenih 35 milijard tolarjev.

Od tega je bilo namenjenih 16,3 milijarde za pokojnine borcev NOV, 18,2 milijarde tolarjev za socialne transfere vojnim invalidom, vojnim veteranom in žrtvam vojnega nasilja, 191 milijonov za izvajanje socialnih programov za invalide ter 346 milijonov za razna vojna društva in zveze (povzeto po Delo, 13. 4. 2005).

Samo za varstvo vojnih veteranov (veteranski dodatek, dodatek za pomoč in postrežbo, letni prejemek, zdravstveno varstvo, zdraviliško in klimatsko zdravljenje, brezplačno vožnjo, pogrebno ter priznanje pokojninske dobe, ki proračuna ne obremenjuje neposredno) je bilo porabljenih 3.738.000.000,00 SIT ali 0,000596 % BDP.³⁵ Po vključitvi v varstvo vseh novih upravičencev pa bi bilo potrebno za omenjene pravice zagotoviti letno dodatnih 396.811.350,00 SIT (glej Poročevalec državnega zbora, št. 117/28, december 2005).

Ugotovim torej lahko, da je v Republiki Sloveniji pravna skrb za veterane relativno dobra, saj je veteranom varstvo zagotovljeno že z ustavo. Opazimo pa, da tako na zakonodajnem, kot tudi na neposredno finančnem varstvu veteranov, prihaja do zamenjave glede na obe kategoriji veteranov – veteranov iz II. svetovne vojne in veteranov iz vojne za osamosvojitve Slovenije. Zakonodaja postopno razširja status veteranov iz osamosvojitvene vojne leta 1991, za kar mora država zagotoviti dodatna sredstva. Določen del teh sredstev naj bi tako zagotovili z zmanjševanjem borčevskih pokojnih in invalidnin³⁶. Vlada se zavzema tudi zato, da bi se enačile veteranske

³⁴Največ sredstev je MDDSZ v letu 2004 namenilo za področje družine in sicer kar 41,7 %; za zaposlovanje so namenili 28 %, za socialno varstvo 20,3 % in že omenjenih 7,1 % za vojne invalide, veterane in žrtve vojnega nasilja.

³⁵BDP je v letu 2004 znašal 6.271.795 mio SIT.

³⁶Minister za delo, družino in socialne zadeve je predlagal te zakonodajne spremembe ravno zato, »da bi preprečili kopičenje pravic iz pokojninskega in invalidskega zavarovanja kot tudi istovrstnih pravic po Zakonu o vojnih invalidih«. Šlo je za sporne borčevske pokojnine, ki bi naj (skupaj z bonitetami, ki jih določa Zakon o vojnih

organizacije po sredstvih, ki jih črpajo iz proračuna, kar simultano pomeni omejitev ugodnosti, ki jih je »zveza borcev« uživala že prej.³⁷

3.4.2 Raziskave slovenskega javnega mnenja

V raziskavi SJM 2003/3 »Nacionalna in mednarodna varnost, vojaški poklic« so anketiranci ocenjevali odnos do slovenskih partizanov, kjer je 1 pomenilo »zelo negativen« in 5 »zelo pozitiven«.

Vseh anketirancev, ki so odgovarjali na to vprašanje, je bilo 1065, od tega je bilo 1009 opredeljenih odgovorov, ki sem jih vključila v svojo statistično analizo.

Tabela 3.1: Odnos do slovenskih partizanov (v %)

zelo negativen 1	negativen 2	ni, ni 3	pozitiven 4	zelo pozitiven 5
3,1	10	34,6	41,9	10,4

Vir: Toš, Niko in skupina. 2003: slovensko javno mnenje 2003/3. Fakulteta za družbene vede CJMMK, Ljubljana.

Iz tabele je razvidno, da ima največ opredeljenih anketirancev in sicer kar 41,9 % pozitiven odnos do partizanov. Ker me je podrobneje zanimala analiza glede na starost anketirancev, sem anketirance razdelila v 4 starostne razrede:

invalidih) znašale tudi nekaj manj kot milijon SIT; 195 borcev naj bi leta 2004 prejelo pokojnino, ki presega 500.000 SIT, 850 borcev pa pokojnino nad 300.000 SIT.

³⁷ZZB NOB Slovenije naj bi v letu 2004 prejela 196 milijonov tolarjev ali 7.067,30 SIT na člana s statusom, medtem ko ZVVS samo 62 milijonov tolarjev ali 2.040,91 SIT na člana s statusom. Vsa društva in zveze dobivajo denar iz proračuna na podlagi pogodbe. Pogodba jih zavezuje, da poročajo o porabi sredstev. Marca letos je parlament na predlog vlade prav tako spremenil tudi financiranje veteranskih organizacij in sicer je bil ukinjen Zakon o financiranju Zveze združenj borcev narodnoosvobodilne vojne Slovenije (Ur. l. RS, št. 8/1990), ki je borčevski organizaciji zagotavljal sredstva po posebnem zakonu.

Tabela 3.2: Odnos do partizanov glede na starostne razrede (v %)

	zelo negativen 1	negativen 2	niti, niti 3	pozitiven 4	zelo pozitiven 5
do 30 let	41,9	36,6	28,9	15,4	20,0
od 31 do 45	16,1	25,7	33,2	25,5	23,8
od 46 do 60	25,8	20,8	23,5	31,7	25,7
nad 61	16,1	16,8	14,3	27,4	30,5
skupaj	100	100	100	100	100

Vir: Toš, Niko in skupina. 2003: slovensko javno mnenje 2003/3. Fakulteta za družbene vede CJMMK, Ljubljana

Iz zgornje tabele je razvidno, da je daleč največ anketirancev, ki imajo do partizanov »zelo negativen odnos« v najnižjem starostnem razredu, do 30 let in sicer kar 41,9 %. Prav tako je med vsemi opredeljenimi anketiranci, ki menijo, da je njihov odnos do partizanov »negativen«, največ v prvem starostnem razredu. Teh je kar 36,6 %, s starostjo pa ta delež počasi upada in pri anketirancih, ki so stari nad 61 let, zasledimo najmanjši delež tistih, ki imajo do partizanov negativen odnos – samo 16,8 %.

Če pogledamo drugo stran tabele, kjer se nahajata vrednosti »pozitiven« in »zelo pozitiven«, vidimo, da je od vseh opredeljenih anketirancev, ki imajo »zelo pozitiven« odnos do slovenskih partizanov kar 30,5 % starih nad 61 let. Ta procentualni delež premosorazmerno pada z mladostjo in se ustavi pri prvi starostni skupini do 30 let – le-teh je med vsemi najmanj, ki imajo do partizanov zelo pozitiven odnos. Podobno razberemo pri vrednosti »pozitiven«. Med vsemi opredeljenimi anketiranci jih je največ, ki imajo pozitiven odnos do partizanov v zadnjih dveh starostnih razredih, medtem ko jih je najmanj 15,4 % spet med najmlajšimi.

Iz zgornje tabele je tako razvidno, da splošni pozitiven odnos³⁸ narašča s starostjo in obratno, da je procent opredeljenih anketirancev glede tega vprašanja za vrednosti »negativen« in »zelo negativen« največji ravno pri najmlajši starostni skupini.

Ker sem že pri tej raziskavi prišla do zanimive ugotovitve glede odnosa do partizanov glede na starostne razrede, me je zanimalo tudi, kakšen je odnos anketirancev do veteranov iz osamosvojitvene vojne leta 1991.

Žal, vprašanje, ki bi neposredno pokazalo odnos do veteranov te vojne, ni bilo zastavljeno, zato sem se odločila, da bom to poskušala ugotoviti preko posrednega odnosa do osamosvojitve Slovenije in zaupanja Slovenski vojski.

Osamosvojitve Slovenije je neposredno povezana prav z veterani osamosvojitvene vojne, medtem ko sem vprašanje »kako zaupate slovenski vojski« izbrala ravno zato, ker se je iz enot Teritorialne obrambe razvila prav slovenska vojska. V odnosu do slovenske vojske se tako posredno odraža tudi odnos do takratnih teritorialcev.

V raziskavi SJM 2000/1 je bilo anketirancem zastavljeno vprašanje »V kakšni meri ste vi osebno ponosni na osamosvojitve Slovenije?«. Izmed vseh anketirancev 1097 se jih je največ opredelilo za vrednost 5 »zelo sem ponosen« in sicer kar 57,7 % kar je skoraj 60 %. Nekoliko manj odgovorov je dobila vrednost 4 - ponosen sem in sicer se je tako opredelilo 27,3 % anketirancev. Tistih, ki »prav nič niso ponosni«, je bilo 1.5 % in 2.9 % anketirancev se je opredelilo za odgovor 2 - nisem ponosen. Vrednost 3, ki v tem primeru predstavlja nevtralni odgovor, je izbralo 9,4 % anketirancev. 1,1 % se jih ni želelo opredeliti, oziroma so izbrali odgovor »ne vem«.

³⁸Kategorijo »splošni pozitiven odnos« sem dobila z združevanjem kategorij »pozitiven« in »zelo pozitiven« iz tabele 3.2 zaradi jasnejše prezentacije.

Tabela 3.3: V kakšni meri ste vi osebno ponosni na osamosvojitve Slovenije (v %)

prav nič nisem ponosen 1 1,5	2 2,9	3 9,4	4 27,3	zelo sem ponosen 5 57,7
------------------------------------	----------	----------	-----------	-------------------------------

Vir: Toš, Niko in skupina. 2000: slovensko javno mnenje 2000/1. Fakulteta za družbene vede CJMMK, Ljubljana.

Če odgovore teh anketirancev spet razvrstimo v starostne razrede (Tabela 3.4), vidimo, da je najvišji odstotek tistih, ki so izbrali odgovor »zelo sem ponosen« starih do 30 let. Med vsemi odgovori »zelo sem ponosen« imajo najnižji delež najstarejši anketiranci – samo 10,9 %. Najvišji odstotek opredeljenih anketirancev je v srednjem starostnem razredu in sicer 31,1 %. Če glede odgovora »prav nič nisem ponosen« primerjamo dva skrajna starostna razreda – najmlajše in najstarejše, vidimo, da je delež anketirancev, ki so izbrali odgovor »prav nič nisem ponosen« dvakrat večji med starejšimi (12,5 %) kot med mlajšimi opredeljenimi anketiranci.

Tabela 3.4: Osebni ponos do osamosvojitve Slovenije glede na starostne razrede (v %)

	prav nič nisem ponosen 1	2	3	4	zelo sem ponosen 5
do 30 let	6,3	23,5	28,4	24,5	21,0
od 31 do 40 let	25,0	14,7	17,6	20,2	18,8
od 41 do 50 let	31,1	26,5	22,5	20,9	19,1
od 51 do 60 let	18,8	17,6	8,8	13,6	16,3
od 61 let do 70 let	6,3	11,8	9,8	11,3	13,9
nad 71 let	12,5	5,9	12,7	9,6	10,9
skupaj	100	100	100	100	100

Vir: Toš, Niko in skupina. 2000: slovensko javno mnenje 2000/1. Fakulteta za družbene vede CJMMK, Ljubljana

Pri isti raziskavi so bili na vprašanje »Kako zaupate Slovenski vojski« bili ponujeni štirje odgovori in sicer od 1 – sploh nič do 4 - v celoti.

Tabela 3.5: Kako zaupate Slovenski vojski (v %)

	sploh nič 1	le malo 2	precej 3	v celoti 4
do 30 let	28,0	29,7	19,9	9,5
od 31 do 40 let	23,7	18,0	19,2	17,5
od 41 do 50 let	28,8	21,7	18,3	18,2
od 51 do 60 let	8,5	13,5	17,0	17,5
od 61 do 70 let	4,2	8,6	15,8	19,0
nad 71 let	6,8	8,6	9,7	18,2
skupaj	100	100	100	100

Vir: Toš, Niko in skupina. 2000: slovensko javno mnenje 2000/1. Fakulteta za družbene vede CJMMK, Ljubljana.

Če vzamemo pod drobnogled odgovor »sploh nič«, vidimo, da se zgodi nekakšen razcep pri anketirancih, ki so stari nad 50 let, in sicer je v tem in vseh naslednjih starostnih razredih delež tistih, ki sploh nič ne zaupajo Slovenski vojski bistveno manjši kot pri najmlajših anketirancih.

Med opredeljenimi anketiranci, ki so izbrali odgovor »v celoti« je najnižji delež ravno med najmlajšimi anketiranci – 9,5 %, medtem ko je ta delež med ostalimi starostnimi skupinami približno enak.

Ta zadnja tabela govori v prid temu, da starejši anketiranci nimajo negativnega odnosa do Slovenske vojske. Med mladimi anketiranci je nezaupanje v slovensko vojsko večje kot pri starejših anketirancih, kar si je moč razlagati tudi s sistemom vrednot mlajše generacije, ki ima na

splošno dokaj negativen odnos do vseh oblik institucionalizirane politike, vojske, policije, Cerkev.

Iz tabele 3.2 torej razberemo, da je delež tistih, ki so bolj pozitivno naklonjeni partizanom, največji med najstarejšimi. Žal, čisto obratne korelacije pri vprašanju glede veteranov vojne za osamosvojitve ne moremo ugotoviti, vsaj pri (mojem) drugem vprašanju "Kako zaupate Slovenski vojski" (Tabela 3.5) to ne drži, saj vidimo, da je delež starejših anketirancev pri odgovoru "sploh nič" manjši (npr. od prve starostne skupine). Moje mnenje je, da se v tem odgovoru odraža odnos anketirancev do vojske nasploh, do katerega imajo mladi dokaj negativen odnos. To korelacijo, ki jo najdemo že v tabeli 3.2, pa lahko spet nekako potrdimo s prvim vprašanjem glede veteranov vojne iz osamosvojitvene vojne na tabeli 3.4 in sicer vidimo, da delež tistih, ki so "zelo ponosni" - 5 in "ponosni" - 4 najvišji med najmlajšimi anketiranci in s starostjo upada ter doseže najnižji odstotek v obeh primerih v najstarejšem starostnem razredu (nad 71 let).

3.4.3 Zastopanost vsebin v dnevnem časopisju (medijska pokritost)

Pri raziskovanju družbenega položaja veteranov na osnovi zastopanosti vsebin, ki so vezane na veterane, sem sistematično od 1. januarja 2006 pa do vključno 31. avgusta 2006 sledila temam, ki so vezane na omenjeno problematiko v dnevniku Delo.

Ker takoj vidimo, da obstaja temeljni razcep v družbi glede odnosa do veteranov³⁹, sem temu prilagodila tudi metodologijo raziskovanja. Vse članke sem najprej razdelila na tri skupine glede na to, ali vsebinsko zajemajo:

- samo veterane iz let 1941-45,
- samo veterane osamosvojitvene vojne leta 1991,
- obe kategoriji veteranov.

Znotraj vsake izmed teh treh skupin sem ocenjevala odnos, in sicer sem ga delila na:

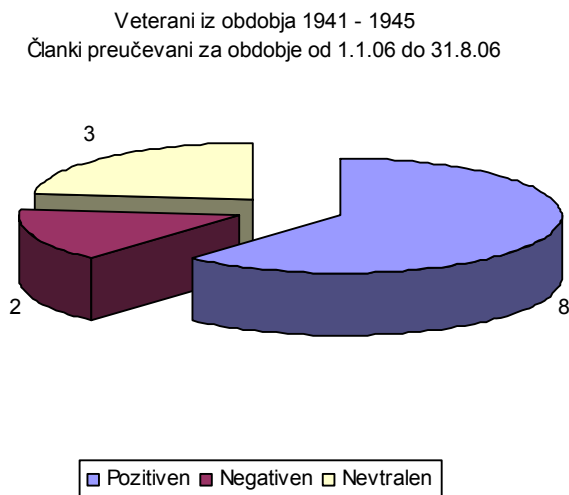
- pozitiven,
- nevtralen,
- negativen.

³⁹To je razvidno iz tistih člankov, kjer medij citira izjave ljudi ali povzema njihovo stališče.

V obdobje od 1. 1. 2006 pa do 31. avgusta 2006 se je tako v Delu pojavilo 69 člankov, ki so tematsko pokrivali področje veteranov.

Vseh člankov, ki so govorili samo o veteranih vojne iz leta 1941-45 (partizani in borci NOB) je bilo 13. Od tega je v osmih člankih razviden izrazito pozitiven odnos do veteranov II. svetovne vojne, v treh nevtralen in v dveh negativni (članka, ki negativno prikažeta borce in veterane II. svetovne vojne govorita o partizanskih umorih civilistov in jih navajata kot primer vojnega zločina).

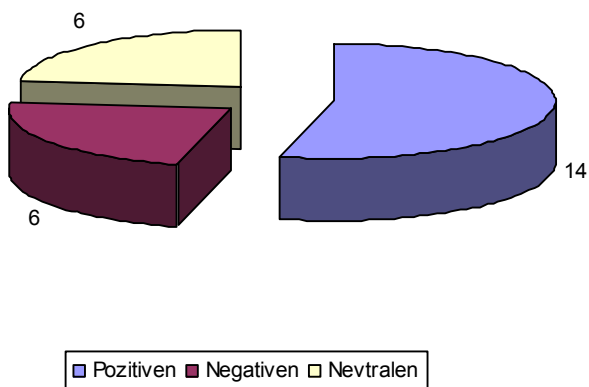
Grafični prikaz 3.1:

Člankov, ki govorijo samo o veteranih osamosvojitvene vojne leta 1991, je bilo 26, od tega je v štirinajstih razviden pozitiven odnos, v šestih nevtralen ter prav tako v šestih negativni odnos (podano je mnenje, da se pomenu vojne za osamosvojitvev pripisuje prevelik pomen oziraje na to, da je trajala samo 11 dni v primerjavi z II. svetovno vojno, ki je na slovenskih tleh divjala štiri leta. Prav tako je omenjena afera Vič-Holmec, kjer se slovenskim policistom očita, da so streljali na vojake JLA, ki so se predajali).

Grafični prikaz 3.2:

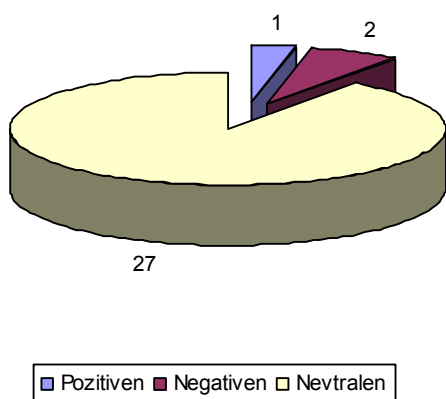
Veterani iz osamosvojitvene vojne leta 1991
Članki preučevani za obdobje od 1.1.06 do 31.8.06

Člankov, v katerih sta bili zajeti obe kategoriji veteranov (tako borci in udeleženci NOB iz II. svetovne vojne, kot tudi veterani iz vojne za osamosvojitvev), je bilo zdaleč največ in sicer kar 30. Kar 27 člankov sem uvrstila pod kategorijo »nevtralno«, odstopali so v bistvu samo trije članki. V enem je bil odnos do obeh kategorij veteranov na splošno povsem pozitiven, in druga dva, ki nasprotno govorila negativno do obeh skupin veteranov.

Grafični prikaz 3.3:

Obe kategoriji vojnih veteranov
Članki preučevani za obdobje od 1.1.06 do 31.8.06

Moje osebne ugotovitve: pri prebiranju člankov v Delu sem ugotovila, da obstaja nekako deljeno mnenje v slovenski družbi glede vrednotenja na eni strani vojne za osamosvojitve Slovenije, ki je trajala relativno kratko časovno obdobje (11 dni) ter na drugi strani II. svetovne vojne, ki je trajala štiri leta. To je razvidno iz tistih člankov, kjer medij citira ljudi, ki se o omenjeni problematiki javno opredeljujejo. Obstaja deljeno mnenje o tem, koliko je katera izmed teh vojn dejansko več prispevala k slovenski samobitosti. Oziraje na »pomembnost« obeh vojn prihaja tudi do različnega mnenja in se tudi različno vrednoti posamezna kategorija veterana. Glavni vzrok razkola je tako ideološki moment, saj sta obe vojni v slovenski prostor »vpeljali« vsaka svoj družbeno-politični sistem (komunizem po drugi svetovni vojni ter parlamentarno demokracijo leta 1991, ki sta že po svojih vrednotah in temeljnih načelih diametralno nasprotna sistema).

Če številčno pogledamo dobljene rezultate, vidimo, da se pri obeh preučevanih skupinah veteranov (skupina z veterani iz let 1941-45 in skupina z veterani iz leta 1991) največ člankov znajde v kategoriji »pozitivno«, medtem ko je v skupini, ki zajema odnos do obeh kategorij veteranov zdaleč največ člankov pod »nevtralnno« (povečini gre za opise raznih dogodkov, srečanj, proslav, člankov, ki poročajo o sprejetju zakonov ter druge formalnosti, ki se tičejo obeh kategorij veteranov). Slovenska javnost se tako opredeljuje za enega od obeh; skoraj nemogoče je, da bi bili v enaki meri naklonjeni tako partizanom in borcem NOB kot tudi veteranom osamosvojitvene vojne. Razkol se torej dogaja zaradi pogleda na (pol)preteklost – pri tistem delu javnosti, ki je protikomunistično usmerjen, zaznamo, da so bolj naklonjeni veteranom vojne za osamosvojitve in obratno.

Če te ugotovitve prevedem v aktualno politično dogajanje (ki se tudi izraža preko člankov), vidim, da je vladajoča koalicija v večji meri naklonjen veteranom vojne za osamosvojitve Slovenije, saj razširja status in pravice, ki izhajajo iz statusa, hkrati pa ukinja možnost financiranja borčevske organizacije po posebnem zakonu⁴⁰.

⁴⁰Glej opombo št. 37

Obstajajo zelo glasne diskusije med »zagovorniki« narodnoosvobodilnega boja ter vojne za osamosvojitve Slovenije, ki so velikokrat tudi predmet politične manipulacije.

3.4.4 Zastopanost vsebin v osnovnošolskih in srednješolskih učbenikih

S tem kazalcem sem ugotavljala zastopanost domovinskih in veteranskih vsebin v predpisanih osnovnošolskih in srednješolskih učbenikih s strani Zavoda za šolstvo za leto 2006/2007.

Sam kazalec sem razdelila glede na to, ali gre za:

- osnovnošolske učbenike,
- gimnazijske učbenike ali
- učbenike za tehnične in strokovne šole.

Pregledovala sem učbenike za sledeče predmete:

- zgodovina,
- državljanska vzgoja in etika (obvezni program v 7. in 8. razredu OŠ),
- državljanska kultura, ki se izvaja v sklopu predmeta družboslovje v programih srednješolskega poklicnega izobraževanja za 5 šolskih let.

3.4.4.1 Osnovnošolski učbeniki

V osnovno šolo je zdaj vpeljana devetletka⁴¹, kjer se predmet zgodovina začne v 6. razredu in je v predmetniku do konca obveznega osnovnošolskega izobraževanja (9. razreda).

Zgodovina

Snov pri predmetu zgodovina se tako začne s spoznavanjem zgodovine, začetkov znanosti, načina življenja, kulturne dediščine, šeg in navad (6. razred). V učbenikih za 7. razred se vzpostavi zgodovinska nit, ki bo zgodovino kronološko zaključila z devetim razredom. V učbenikih za 6. razred je tako zastopana snov o prvih človeških skupnosti, najstarejših civilizacijah, antični in rimski državi. Učbeniki govorijo o naših prednikih v srednjem veku ter se

⁴¹Ostali sta samo dve generaciji otrok, ki se bosta izobrazili po starem sistemu, le-ti so zdaj v četrtem in petem razredu. Tam omenjenih predmetov ni.

zaključijo s 13. stoletjem. V učbenikih za 8. razred je podrobneje razdelano obdobje renesanse in humanizma, govorijo o reformaciji v Evropi in na Slovenskem, o kmečkih uporih, o absolutizmu in Evropi na prehodu v 19. stoletje. Snov v učbenikih za 8. razred se zaključí s prehodom v 20. stoletje. Učenci za 9. razred se začnejo s prvo svetovno vojno, sledi obdobje med svetovnima vojnama, nadaljuje se z II. svetovno vojno. Pri tem poglavju se podrobneje ustavi s Slovenci med II. svetovno vojno. Učbenik Naše stoletje se tako zaključí s krizo v 80-tih letih, osamosvojitvijo Slovenije in koncem socializma. Omenjen je plebiscit na dveh straneh, skupaj s fotografijami pa je opisan tudi kratek potek vojne za osamosvojitvev.

Državljska vzgoja in etika

Od leta 1998 je v osnovne šole vpeljan predmet »Državljska vzgoja in etika« in sicer spada med obvezni program osnovnošolskega izobraževanja, ki se izvaja eno uro tedensko v 7. in 8. razredu.

V 7. razredu je tako predpisan učbenik Državljska vzgoja in etika; v poglavju o urejanju skupnih zadev, vprašanj demokracije sicer razlaga nekatere temeljne pojme, kot so demokracija, odnose med ustavo in zakonom, funkcijo predsednika države, neposredno pa ne omenja niti veteranov, niti nobene izmed vojn, iz katerih bi veterani lahko izhajali. Prav tako lahko v učbeniku Državljska vzgoja in etika za 8. razred zasledimo, da je pojasnjeno, kaj je demokracija, zakonodaja, kaj so državljani in podobni politični pojmi, zastopanosti veteranskih in domovinskih tem pa ne najdemo.

3.4.4.2 Gimnazijski učbeniki

Zgodovina

V prvem letniku gimnazije je pri zgodovini predpisan učbenik Zgodovina 1, ki se začne s opisom podob iz prazgodovine, preko prvih visokih civilizacij, Grkov, Rimljanov, poda zgodovino do zgodnjega srednjega veka in Slovanov v Vzhodnih Alpah. V 2. letniku se učenci pri zgodovini učijo o srednjem in novem veku – tako je tudi naslov učbenika. Učbenik se zaključí z 19. stoletjem. V drugem letniku gimnazijskega programa je še predpisan en učbenik in sicer Zgodovina 2, ki se konča s Francosko revolucijo in Napoleonovim časom. V 3. letniku gimnazije

se snov nadaljuje z družbeno-gospodarskim razvojem v prvi polovici 19. stoletja ter opisuje gospodarske razmere v drugi polovici 19. stoletja. Učbenik se konča s poglavjem »Slovinci in I. svetovna vojna«. Šele v učbeniku za 4. razred gimnazije »Sodobna zgodovina« pridemo do želenih tem. Učbenik obdela I. svetovno vojno in II. svetovno vojno. Podrobneje razloži pojem kolaboracije, osvobodilnega gibanja v Jugoslaviji, partizanske vojske. Prikaže politični razvoj narodnoosvobodilnega gibanja. Učbenik se zaključi s prikazom vojne za osamosvojitve Slovenije, kjer nekoliko obsežneje opiše sam potek osamosvajanja – od začetkov, ko »pripadniki močnega civilnega gibanja ustanovijo odbor za obrambo četverice«, do tega, da so slovenski komunisti januarja 1990 zapustili 14. kongres ZKJ, do razglasitve gospodarske samostojnosti marca 1990. Glede odcepitve Slovenije od SFRJ na vojaškem področju je podano, da je »zvezno predsedstvo na predlog JLA sprejelo sklep o razorožitvi paravojaških oddelkov, kamor so šteli tudi Teritorialno obrambo, ki je bila del jugoslovanskih oboroženih sil«. Sam potek vojne je zapisan z enim samim stavkom in sicer »zgodaj zjutraj 27. junija se je začela vojaška intervencija, po desetdnevnih spopadih je prišlo s posredovanjem EU do premirja in 7. julija do pogajanj med Slovenijo in federacijo (na Brionih)«.

3.4.4.3 Učbeniki za tehnične in druge strokovne šole

Zgodovina

V 1. letniku se učbenik »Zgodovina 1 za tehniške in druge strokovne šole« začne z prazgodovino, opisuje zgodnje visoke kulture, zgodnji srednji vek, visoki in pozni srednji vek, Evropo na prehodu iz srednjega v novi vek, zaključi pa se s poglavjem Svet, Evropa in Slovenci v prvi polovico 19. stoletja. Učbenik za 2. letnik se začne z opisom sveta v drugi polovici 19. stoletja in v začetku 20. stoletja. Govori o vzrokih in povodih za prvo svetovno vojno, vojaških zvezah, bojiščih (zahodno, vzhodno, Soška fronta). V poglavju o II. svetovni vojni podrobneje opiše partizanski način bojevanja, Komunistično partijo Jugoslavije, Osvobodilno fronto, nastanek avnojske Jugoslavije. Po poglavju »Svet po II. svetovni vojni« sledi poglavje o slovenskem osamosvajanju. Tam razloži slovenske zahteve po gospodarski suverenosti, gospodarski krizi v 80-tih, zahtevi po civilnem služenju vojaškega roka ter ukinitvi štafete mladosti. Opisan je

plebiscit o samostojnosti in neodvisnosti Slovenije ter da je republika Slovenija s samoodločbo državljanov na demokratičen in državnopravni način postala neodvisna država. Na kratko je omenjena tudi vojna za osamosvojitve Slovenije, ki je dokumentirana tudi z dvema fotografijama iz te vojne.

Državlјanska kultura

Učbenik Družboslovje-državlјanska kultura je namenjen za izvajanje pouka državlјanske kulture v sklopu predmeta »družboslovje« v programih srednjega poklicnega izobraževanja za 5 šolskih let. V poglavju »jaz državlјan/državlјanka« posebej obdela civilno družbo in državo, ustavno ureditev Republike Slovenije, slovensko politično kulturo, volitve in vlogo političnih strank, delitev oblasti. Vsekakor gre za približevanje učencem osnovnih pojmov iz politike, delovanju treh vej oblasti, njihovih medsebojnih odnosih itd., vendar pa učbenik neposrednih domovinskih tem in veteranskih vsebin ne implicira.

V predpisanih učbenikih so tako relativno na hitro obdelane t. i. domovinske teme, kvečjemu so omenjene vojne, medtem ko besedil, ki bi neposredno govorila o veteranih, ne najdemo. Kar se tiče samih vojn, če primerjamo II. svetovno vojno in vojno za osamosvojitve Slovenije, vidimo, da je vseh treh vrstah preučevanih šol dosti večji poudarek na II. svetovni vojni.

Nekoliko podrobneje je 20. stoletje razdelano v učbenikih srednješolskega izobraževanja; še vedno pa je dosti večji poudarek na II. svetovni vojni ter njenih borcih – sploh učbenik za 4. razred gimnazije podrobneje razloži pojem narodnoosvobodilnega gibanja in partizanske vojske (veterani II. svetovne vojne), medtem ko je potek vojne za osamosvojitve Slovenije podan zelo bežno. Kronološko zajame čas od januarja 1990 (slovenski komunisti zapustijo kongres ZKJ) pa do 7. 7. 1991 (podpis pakta o prekinitvi ognja med oboroženimi silami Republike Slovenije in enotami JLA, poznan kot Brionska deklaracija).

V podobnem obsegu je tema zajeta tudi v učbeniku »Zgodovina 2 za tehniške in druge strokovne šole«, kjer lahko opazimo spet večji poudarek na bojevanju v II. svetovni vojni kot poteku vojne za osamosvojitve.

Zaključek

Položaj veteranov je nemogoče determinirati z enim samim dejavnikom, temveč gre za skupek več kompleksnih dejavnikov, ki nekako skupaj “določajo” položaj veteranov v družbi. Med te dejavnike vsekakor lahko štejemo vrednote družbe ter družbeno-politično klimo, ki sta neločljivo povezana eden z drugim. Znotraj tega pa je še vedno pomemben dejavnik odnos javnosti do določene vojne. Družba namreč veterane neločljivo povezuje z vojno, v kateri so se bojevali oz. vsaj sodelovali. Če imajo relativno pozitiven odnos do vojne, potem tudi veterani znotraj družbe niso nezaželeni, v nasprotnem primeru so velikokrat predmet spotike – tako jih družbe in različne politične opcije velikokrat uporabljajo kot predmet politične manipulacije. Na splošno pa živimo v času, ko družbena klima ni najbolj naklonjena ne vojakom in ne vojski, zato se vojaki po prihodu domov srečujejo z vrsto problemov.

Kot sem ugotovila v svojem diplomskem delu, predvsem v prvem delu, kjer govorim o tujih veteranih, so to zdravstveni problemi (fizične poškodbe, psihične bolezni in motnje), stanovanjski problemi, problem ponovne zaposlitve⁴². Največji problem med veterani so vsekakor fizične poškodbe, psihične bolezni in motnje. Le-te težave jim v veliki meri otežujejo življenje, fizične poškodbe povsem dobesedno, saj jim onemogočajo premikanje, oziroma jih ovirajo, lahko tudi pri delu itd... Motnje in bolezni predstavljajo prav tako velik problem pri funkcioniranju veteranov v družbi (tako menijo sami veterani kot tudi njihovi družinski člani, s kateri živijo v skupnem gospodinjstvu). Obstajajo različni podatki, koliko veteranov v povprečju zbolijo za SOB ali PTSM, ocene se gibljejo nekje med 40 % do 60 %. Vsekakor je tudi pri teh ocenah težko podati povprečne ocene, saj delež vojakov, ki jih (kasneje) prizadenejo motnje, variirajo pa od vojne, kohezije, povezanosti vojaške enote in podobno, individualne (notranje) stabilnosti vojaka itd.

Potrdim lahko torej svojo prvo hipotezo, da se največ zdravstvenih problemov pojavlja ravno na področju psihičnih bolezni in motenj – razlog zato je predvsem v spremenjenem načinu bojevanja in uvedbi nove vojaške tehnologije in sredstev (kemična orožja (živčni strupi, toksini), biološka

⁴²Obe zadnji kategoriji lahko združim v finančni vidik, delno pa tudi zdravje, saj so stroški zdravljenja velikokrat povezani s finančnimi viri. Tudi nekateri (ameriški) veterani v svojih izjavah navajajo, da jih v vojaški bolnici niso sprejeli in so se potem zdravili na lastne stroške.

orožja - »vojni mikrobi«). Prav tako lahko potrdim izvedeno hipotezo, da travmatska doživetja vojnih veteranov negativno vplivajo na njihovo bližnjo okolico, še posebej družino. V prid močni interakciji in dejstvu, da imajo na drugi strani (tudi) ožji družinski člani res veliko možnosti vplivanja na veterana, ki ga je prizadela motnja, govori tudi podatek, da veliko programov za zdravljenje teh motenj vključuje sodelovanje cele družine v terapiji, ne zgolj veterana.

Druga hipoteza, ki sem jo v začetku diplomskega dela postavila, je bila, da se veterani po prihodu domov (v civilno okolje) srečujejo z množico problemov, zato je nujno, da jim je zagotovljena institucionalna, organizirana skrb in pomoč. Vidimo, da veterane po vrnitvi v civilno okolje spremlja veliko problemov, vsi so nekako med seboj povezani in zajamejo finančna sredstva. Problem veteranov, ki se vrnejo v civilno okolje, je ponovna zaposlitev, tokrat znotraj civilnega okolja, sploh če nimajo iz časa pred vojaškim služenjem ali vpoklicem v vojno opravljene ustrezne izobrazbe. S problemom zaposlitve je posredno povezan tudi problem stanovanja in deloma tudi zdravstvena oskrba⁴³. Vlade jim tako z različnimi programi pomoči olajšajo socializacijo v civilno okolje in družbo, kjer vladajo drugačne vrednote, kot so jih bili vajeni v vojaški organizaciji.

Tretji hipotezo sem povezala v družbeno-politične odnose v Republiki Sloveniji ter mesto veteranov znotraj njih. Ker v Sloveniji živijo veterani iz dveh vojn, ki sta se zgodili v časovnem razmiku petdesetih let, in ki sta hkrati obe uvedli svoj družbenopolitični sistem, ki sta po svojih vrednotah različna (komunistični sistem, ki ga je nadomestil sistem parlamentarne demokracije leta 1991) obstaja tudi »razcep« znotraj slovenske družbe glede odnosa do teh dveh kategorij veteranov. Slovenska družba (mislimo na tiste, ki so se opredelili v obeh raziskavah) se tako deli na tiste, ki so naklonjeni bolj partizanom in borcem narodnoosvobodilne vojne ter simultano manj veteranom vojne za osamosvojitve leta 1991 in obratno na tiste, ki imajo bolj pozitiven do veteranov vojne za osamosvojitve ter bolj negativen odnos do veteranov II. svetovne vojne. V slovenski družbeno-politični javnosti ne zasledimo (ne)naklonjenosti obema kategorijama veteranov hkrati, temveč gre v bistvu za alternativen odnos. Vidimo, da naklonjenost različnim političnim opcijam variira tudi glede na strankarsko pripadnost. Trenutno vladajoča politična

⁴³To navajajo predvsem veterani in sicer da jim okviru zdravstvenih programov ne nudijo vedno zadovoljive zdravstvene oskrbe, medtem ko vladne institucije trdijo nasprotno.

opcija je tako nekako bolj naklonjena veteranom vojne za osamosvojitve Slovenije kot veteranom iz II. svetovne vojne.

Moja hipoteza pa je preučevala odnos do veteranov v Sloveniji glede na starost. V ta namen sem uporabila rezultate raziskave slovenskega javnega mnenja ki je v analizi, narejeni za posamezne starostne razrede pokazala, da so starejši anketiranci dejansko v večji meri naklonjeni partizanom kot mlajši Slovenci. Ker je vzorec slučajen in je kot vzorčni okvir uporabljen Centralni register prebivalstva in vključuje vse osebe starejše od 18 let⁴⁴, lahko sklepamo, da je takšno mnenje moč zaslediti v celotni slovenski populaciji. Temu v prid govorijo tudi članki v Delu - iz njih je prav tako razvidno, da v slovenski javnosti obstaja močno deljeno mnenje glede na obe omenjeni kategoriji veteranov.

⁴⁴Iz vzorca so tako izključene tiste osebe, ki so starejše od 18 let s stalnim prebivališčem v Republiki Sloveniji, ki živijo v domovih (dijaki, študentje), osebe na zdravljenju v bolnišnicah in drugi, ki ne živijo na stalnem naslovu.

Literatura

Knjižni viri in samostojne publikacije

Bečaj, Janez (1997): *Temelji socialnega vplivanja*. Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.

Berzelak, Stane (1995): *Zgodovina 2 za tehniške in druge strokovne šole*. Ljubljana: Modrijan.

Berzelak, Stane (1996): *Zgodovina 1 za tehniške in druge strokovne šole*. Ljubljana: Modrijan.

Berzelak, Stane (2002): *Srednji in novi vek: zgodovina za 2. letnik gimnazij*. Ljubljana: Modrijan.

Bezenšek, Jana (2000): *Državljska kultura (učbenik)*. Ljubljana: DZS.

Brodnik, Vilma (2005): *Zgodovina 1. učbenik za prvi letnik gimnazije*. Ljubljana: DZS.

Cvirn, Janez (2004): *Novi vek. Zgodovina za 8. razred devetletke*. Ljubljana: DZS.

Copot, Emil (1999): *Demobilizacija in reintegracija profesionalnih vojakov po končanih vojnah. Diplomsko delo*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Davison, T. R. in Foa, B. E., ur. (1993): *Posttraumatic stress disorder*. Washington: American Psychiatric Press.

Dolenc, Ervin (2003): *Koraki v času. 20 stoletje: zgodovina za 8. razred osemletke in 9. razred devetletke*. Ljubljana: DZS.

(1995) *Enciklopedija Orožja*. Ljubljana: DZS.

Figley, Bride, Mazza, ur. (1997): *Death and Trauma*. London: Taylor & Francis.

Foy, ur. (1994): *Liječenje posttraumatskog stresnog poremećaja*. Jastrebarsko »Naklada Slap«.

Garb, Maja (2002): *Demobilizacija in reintegracija vojaškega osebja v razmerah sodobne družbene tradicije. Doktorska disertacija*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Granda, Stane in Rozman, Franc (2003): *Zgodovina 3. Učbenik za tretji letnik gimnazije*. Ljubljana: DZS.

Hilborne, Golumb, ur. (2001): *A Review of the Scientific Literature As It Pertains to Gulf War Illness*. Santa Monica: RAND.

- Hozjan, Andrej (2005): *Zgodovina 2. Učbenik za drugi letnik gimnazije*. Ljubljana: DZS.
- (2006) *International Encyclopedia of Military History*. Abingdon, New York: Routledge.
- (1993) *International Military and Defense Encyclopedia* (1993). Washington, New York: Brassey's.
- Janša-Zorn, Olga (2005): *Koraki v času. Od prazgodovine skozi stari in srednji vek. Zgodovina za 7. razred devetletke*. Ljubljana: DZS.
- Janša-Zorn, Olga (2006): *Spoznavajmo zgodovino. Zgodovina za 6. razred osnovne šole*. Ljubljana: Modrijan.
- Justin, ur. (2006): *Državljska vzgoja in etika (učbenik za 8. razred)*. Ljubljana: I 2 Založba.
- Justin, ur. (2006) : *Državljska vzgoja in etika (učbenik za 7. razred)*. Ljubljana: I 2 Založba.
- Kern, Ana Nuša (2003): *Naše stoletje. Zgodovina za 9. razred osnovne šole*. Ljubljana: Modrijan.
- Kobal, Miloš Frančišek (2000): *Psihopatologija za varnostno in pravno področje*. Ljubljana: Ministrstvo za notranje zadeve, Visoka policijsko-varnostna šola.
- (1976) *Mala splošna enciklopedija*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Mann, J. C. (1983): *Legionary Recruitment and Veteran Settlement During the Principate*. London: Institute of Archaeology.
- Mikuš Kos, Anica in Slodnjak, Vera (2000): *Nesreče, travmatski dogodki in šola*. Ljubljana: DZS.
- Musek, Janez (1977): *Psihologija osebnosti*. Ljubljana: Dopisna delavska univerza Univerzum.
- Musek, Janez (1986): *Psihologija*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- (2006) *Osnovna šola. Katalog učbenikov za šolsko leto 2006/2007*. Ljubljana: Zavod republike Slovenije za šolstvo.
- Otič, Marta (2006): *Zgodovina 6: svet skozi čas. Priročnik za zgodovino v šestem razredu osnovne šole*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Parkinson, Frank (1997): *Critical incident debriefing*. London: Souvenir Press.
- Počkar, Mirjam (1999): *Družboslovje-državljska kultura*. Ljubljana: Založba mladinska knjiga.
- Polič, Marko (1993): *Vojaška psihologija*. Ljubljana: Ministrstvo za obrambo, Šola za častnike.
- Repe, Božo (2006): *Sodobna zgodovina. Zgodovina za 4. letnik gimnazij*. Ljubljana: Modrijan.

Rode, Marjan (2006): *Koraki v času. 20 stoletje*. Ljubljana: DZS.

Simonič Mervic, Karmen (2003): *Stari svet: zgodovina za 7. razred devetletne osnovne šole*. Ljubljana: Modrijan.

(2006) *Srednja šola. Katalog učbenikov za šolsko leto 2006/2007*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.

(1991) *Ustava Republike Slovenije*. Ljubljana: Slovenija.

(1998) *Veliki splošni leksikon*. Ljubljana: DZS.

(1995) *Vojna enciklopedija*. Beograd: Izdanje redakcije vojne enciklopedije.

Willenz, A. June (1983): *Women Veterans (America's Forgotten Heroines)*. ZDA: Continuum Publishing Company.

Wilson, ur. (2001): *Treating psychological trauma and PTSD*. New York, London: Guilford Press.

(1998) *50 let delovanja Zveze združenj borcev in udeležencev narodnoosvobodilnega boja Slovenije*. Ljubljana: Zveza združenj borcev in udeležencev narodnoosvobodilnega boja Slovenije.

Članki v strokovnih in publicističnih revijah

(2005) Ali se veteranom na finančnem področju obetajo boljši časi? V: *Veteran*, april 2005, 26, 7.

Blank S., Arthur (1993): *The Longitudinal Course of Posttraumatic Stress Disorder*. V: *Posttraumatic Stress Disorder: DSM-IV and Beyond*. Washington: American Psychiatric Press.

Garb, Maja (2001): Skrb za vojne veterane v pokonfliktni družbi. V Branko Lobnikar in Jurij Žurej (ur.): *Družboslovje in humanistika (raziskovalno delo podiplomskih študentov)*. Ljubljana: Društvo mladih raziskovalcev Slovenije.

Harkness, L. in Zador, N. (2001): *Treatment of PTSD in Families and Couples*. V John Preston Wilson (ur.): *Treating Psychological Trauma & PTSD*. New York: The Guilford Press.

Hoiberg, Anne (1991): *Military Psychology and Woman's Role in the Military*. V Reuven Gal (ur.): *Handbook of Military Psychology*. Chichester: John Wiley & Sons.

Jelušič, Ljubica (2002): Ritualizacija čustev v vojaški organizaciji. V: *Teorija in praksa*, 1/2002, 39, 112-132. Dostopno tudi na: <http://cobiss2.izum.si/scripts/cobiss?id=1125517811518407> (12. maj 2006).

Manning in Marlowe (1990): The Legitimation of Combat for Soldier. V Thomas C. Wyatt in Reuven Gal (ur.): *Legitimacy and Commitment in the Military*. New York: Greenwood Press.

(2005) Omejitev najvišjih prejemkov. V: *Delo*, 13. april 2005, 1.

(2005) Predlog zakona o spremembah in dopolnitvah zakona o vojnih veteranih (ZVV-C). V: *Poročevalec državnega zbora*, 28. december 2005, 117.

Sippelle, Carl R. (1994): Iskustvo iz centra za veterane: Višestruka trauma s odgođenim tretmanom. V David V. Foy in Vlasta Vizek-Vidović (ur.): *Liječenje posttraumatskog stresnog poremećaja kognitivno-bihevioralni postupci*. Jastrebarsko: »Naklada Slap«.

(2006) Veteranska organizacija je delovala dobro. V: *Veteran*, junij 2006, 29, 27.

(2006) članki iz dnevnika *Delo*, preučevani za obdobje od 1. januar 2006 do 31. avgust 2006.

Dokumenti

Izjava o ponarejanju nekaterih zgodovinskih dejstev o II. Svetovni vojni na Slovenskem. Zveza združenj borcev in udeležencev narodnoosvobodilnega boja Slovenije. Dostopno na: <http://www.zzb-nob.si/javnost30.htm> (5. avgust 2006).

Zakon o društvih. Uradni list RS, št. 60/95. Dostopno na: <http://www.soncek.org/Zakonodaja/zod.html> (23. avgust 2006).

Zakon o financiranju Zveze združenj borcev narodnoosvobodilne vojne Slovenije. Uradni list SRS, št. 8/90, str. 510.

Zakon o vojnih invalidih. Uradni list RS, št. 63/95, št. 19/97 in št. 97/97. Dostopno tudi na: http://zakonodaja.gov.si/rpsi/r01/predpis_ZAKO961.html (17. julij 2006).

Zakon o vojnih veteranih. Uradni list RS, št. 63/95 (ZVV), št. 108/99 (ZVV-A), št. 76/03 (ZVV-B) in št. 38/06 (ZVV-C). Uradno prečiščeno besedilo dostopno tudi na: http://zakonodaja.gov.si/rpsi/r03/predpis_ZAKO963.html (17. julij 2006).

Zakon o žrtvah vojnega nasilja. Uradni list RS, št. 63/95, št. 8/96, št. 44/96, št. 70/97, št. 39/98, št. 43/99, št. 19/00, št. 28/00, št. 1/01, št. 64/01 in št. 110/02). Dostopno na: http://zakonodaja.gov.si/rpsi/r02/predpis_ZAKO962.html (18. julij 2006).

Spletni viri

American Legion. <http://www.legion.org/> (12. avgust 2006).

American Social History Productions: Statement by James McLeish. <http://www.historymatters.gmu.edu/d/6907/> (5. avgust 2006).

British Legion. <http://www.britishlegion.org.uk/> (28. marec 2006).

Chicago Tribune – članek Jene Adler. <http://www.chicagotribune.com/classified/realestate/over55/> (24. maj 2006).

Commonwealth of Virginia – Top Jobs For Veterans. <http://jobs.state.va.us/emplvetjobs.html> (12. julij 2006).

Commonwealth War Graves Commission. <http://www.cwgc.org/> (2. april 2006).

Department of Veterans Affairs. <http://www.va.gov> (11. julij 2006).

Department of Veterans Affairs – Benefits. <http://www1.va.gov/opa/fact/docs/ptsd.docin> (12. julij 2006).

Department of Veterans Affairs - Fact Sheet: America's Wars. <http://www1.va.gov/opa/fact/amwars.asp> (15. junij 2006).

Department of Veterans Affairs – VA Programs for Homeless Veterans. http://www.hrsa.gov/homeless/pa_materials/pa8/0603.pdf (25. julij 2006).

Iraq and Afghanistan Veterans of America (IAVA). <http://www.iava.org/index.php> (11. marec 2006).

Jewish War Veterans. <http://www.jwv.org/> (5. marec. 2006).

Military Transition Assistance Program. http://www.miltap.com/articles/Young_Veterans_Job_Market.php (15. junij 2006).

Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve. <http://www.mddsz.gov.si/> (12. april 2006).

Returned & Services League of Australia. <http://www.rsl.org.au/> (24. maj 2006).

Royal Canadian Legion. <http://www.legion.ca/> (26. junij 2006).

Royal New Zealand Returned and Services' Association. <http://www.rsa.org.nz/> (17. junij 2006).

SiNAPSA, slovensko društvo za nevroznanost. <http://www.sinapsa.org/> (5. maj 2006).

Veterans Affairs Canada. <http://www.vac-acc.gc.ca/> (15. april 2006).

Vietnam Veterans of America. <http://www.vva.org/> (5. junij 2006).

Wikipedija, spletna enciklopedija, pojem: veteran. <http://en.wikipedia.org/wiki/Veteran> (12. april 2006).

Wikipedija, spletna enciklopedija, pojem: Sindrom Zalivske vojne. http://en.wikipedia.org/wiki/Gulf_War_syndrome (4. april 2006).

Zveza policijskih veteranskih društev »Sever«. <http://www.zdruzenje-sever.si/predstavitev.php>, <http://www.zdruzenje-sever.si/statut.php>, <http://www.zdruzenje-sever.si/dogodkivec.php?id=14> in <http://www.zdruzenje-sever.si/predstavitev.php> (6. junij 2006).

Zveza veteranov vojne za Slovenijo. <http://www.zvvs.si/> (7. junij 2006).

Zveza združenj borcev in udeležencev narodnoosvobodilnega boja Slovenije. <http://www.zzb-nob.si/> (22. maj 2006).

Baze podatkov

Arhiv družboslovnih podatkov, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij (FDV). Raziskavi SJM 2000/1 (sjm001), dostopno na: <http://www.adp.fdv.uni-lj.si/opisi/sjm001.xml> in SJM 2003/3 (sjm033), dostopno na: <http://www.adp.fdv.uni-lj.si/opisi/sjm033.xml> (22. avgust 2006).